

TANULMÁNYOK

Szovjet okkupáció Veszprémben 1956. november 4–5.

FÖLDESI FERENC

Szovjet csapatok Magyarországon

Bizonyára jól ismert az olvasó előtt, hogy 1944. augusztus 31-től 1991. június 19-ig Magyarországon folyamatosan tartózkodtak szovjet csapatok. Egy tanulmány szerint helyőrségeik száma kivonulásuk előtt 94 volt, s összesen 328 különféle ingatlant vettek igénybe, köztük Közép-Európa legnagyobb gyakorló- és lőtérkomplexumát a Bakonyban.¹

Azonban a szovjet csapatok Magyarországon állomásozó száma nem volt állandó. 1947-től 1955-ig – a békeszerződés értelmében – a „visszamaradt erők” a folyamatos utánpótlás lebonyolítására alkalmas út- és vasútvonalak biztosítását látták el mintegy négy hadosztálynyi erővel addig, amíg Ausztriában szovjet megszálló erők tartózkodnak.² Így Szombathelyre települt a 17. gépesített gárdahadosztály parancsnoksága és törzse (parancsnok: Anton Vasziljevics Krivosjev vezérőrnagy), míg alárendelt csapatait a Dunántúl különböző helyőrségeiben helyezték el. Szentkirályszabadján felváltva települt magyar és szovjet repülőalakulat. A békeszerződés megkötése után 1947-ben szovjet, 1950-től 1953-ig magyar alakulat,³ majd 1960-ig újra szovjet vadászrezd használta Szentkirályszabadja repülőterét. Egyébként 1947-ben a Veszprém–Jutas repülőterén is szovjet repülőcsapatok állomásoztak. A hadosztály harci technikája vadász- és csatagépekből állt.⁴

Éppen az 1956-os magyar forradalom előtt, 1955-ben az osztrák államszerződés megkötésekor az első vonalbeli szovjet ausztriai megszálló erők szerepüket veszítették. Ezen csapatok egy részét hazavitték, de jelentős részük csak Magyarorszáig hátrált. A Magyar Néphadsereg alakulatai adtak át nekik laktanyákat, de volt ahol internálótábor, sőt olyan is, ahol állattenyésztő telepet alakítottak át hirtelen szovjet laktanyává. Ugyanebben az évben aláírták a Varsói Szerződést, de október 23-ig – a forradalom kitöréséig – a szovjet csapatok magyarországi tartózkodását jogilag nem rendezték. Az 1957. május 27-én megkötött magyar–szovjet államközi szerződés a szovjet csapatok jogszerűtlenül tartózkodtak az országban.⁵

Az Ausztriából történt kivonulást követően létrehozott hadtest főparancsnoksága Székesfehérvárra települt, és egy négy hadosztályból álló csoportosítás tartozott az irányítása alá. Hivatalos neve Különleges Hadtest lett. A hadtest erői páncélos, tüzér és lövész szárazföldi csapatok, illetve egy bombázó- és vadászrepülő hadosztály voltak.⁶

Látva a magyarországi fordulatot, a szovjet kormány is fokozottan figyelemmel kísérte az eseményeket. A Különleges Hadtest részére készített hadműveleti tervet életbe léptette, képviselőit Budapestre küldte. Ennek során a 17. gépesített gárdahadosztály parancsnoka a felderítő alegysége (Hajmáskér) számára feladatként a sebtében Magyarországra érkezett szovjet vezetők – Mikojan és Szuszlov – védelmét és felderítési feladatok végrehajtását határozta meg. A magyar ügyekben már-már otthonosan mozgó magas rangú szovjet párt- és állami vezetők repülőgépe Szentkirályszabadján szállt le, ezért ők páncélozott harcjárművek kíséretében érkeztek a fővárosba.⁷

1956. október 30-án a szovjet kormány egy nyilatkozatot tett közzé, melyben leszögezi: a szocialista nemzetek nagy baráti közössége a szuverenitás és az egymás belügyeibe való be nem avatkozás elvei szerint építi kapcsolatait. Azonban az elv és a gyakorlat élesen szemben állt egymással. Valójában ezen a napon 12.30-kor a szentkirályszabadjai repülőtéren⁸ landolt a 31. légideszant gárdahadosztály⁹ 114. ejtőernyősdeszant gárda- és a 381. ejtőernyősdeszant-ezrede. Egyébként a szovjet kormány a magyarországi „rendcsinálásra” összesen 17 harcoló hadosztályt, ezen belül 8 gépesített-, 1 harckocsi-, 2 lövész-, 2 légvédelmi tüzér-, 2 repülő- és 2 légideszant-hadosztályt vetett be. A „rendteremtésben” részt vevő csapatok létszáma – Kirov szerint – több mint 60 000 fő volt.¹⁰ Ugyanakkor más források szerint a bevett erők létszám 31 500 fő volt, valamint 1130 harckocsi és önjáró löveg, 616 tüzérségi löveg és aknavető, 185 légvédelmi löveg, 38 páncélozott szállító harcjármű és 380 gépkocsi tartozott a megszálló erőkhöz.¹¹

Magyarországon tartózkodó és Hajmáskéren települt 17. gépesített gárdahadosztály¹² alárendeltségében lévő 39. és a 83. harckocsiezred¹³ (mely utóbbi ezred október 23-tól a budapesti megszálló erők tartalékát is képezte), a 27. nehézharcoksi-rohamlövegezred és a 29. különleges felderítő zászlóalj 1956. október 23-án 20 óra 10 perckor, a szovjet 38. összefegyvernemi hadsereg kötelékében átalárendelt, és a már említett 31. légideszant gárdahadosztályt október 28-án 10.00 órakor helyezték magasabb harckészültségbe. Az utóbbi gárdahadosztály parancsnoka Rjábov vezérőrnagy volt. A Novograd-Volinski körzetében (Kárpáti Katonai Körzet) állomásozó alakulat egységeit földi szállítással vonták előre az ukrainai Lvov és Hmelnjickij repülőterekre. Nekik ejtőernyős bevetéssel kellett volna elfoglalniuk Szentkirályszabadja repülőterét, ha az a felkelők kezére kerül. Mivel a szovjet felderítési adatok szerint a veszprémi reguláris magyar csapatok ekkor nem álltak át a forradalom

oldalára, ezért Rjabov vezérőrnagy úgy döntött, hogy ejtőernyős ugrás helyett csapatait sima légi szállítással, és a repülőtéren történő kirakással fogja a célterületre eljuttatni. 1956. október 30. kora délutánján a hadosztály 114., míg éjfél előtt a 381. számú ezrede rendben meg is érkezett.¹⁴ A szovjet hadosztályparancsnok harcálláspontját az 1955-ben Ausztriából kivont 195. vadászrepülő hadosztálynak¹⁵ (Pápa) alárendelt 1. vadászrepülő ezred szentkirályszabadjai repülőterén lévő vezetési pontján állította fel.¹⁶ Egyébként az itt állomásozott 1. gárda vadászrepülő ezredet – a MÍG–17-es vadászrepülő-technikával – 1956. október 23–27. között Tökölre helyezték. Ugyancsak a szentkirályszabadjai repülőterre telepítették 1956 októberében a 48. önálló felderítő repülőezredet IL–28-as repülőgépekkel, amely ezredet decemberben már Odesszába helyezték át.¹⁷

Rjabov vezérőrnagy, a gárdahadosztály parancsnoka azt a harcparancsot kapta, hogy ezredeivel védje meg a repülőteret,¹⁸ készüljön fel a harci feladatok végrehajtására – vagyis Veszprém elfoglalására. A deszant csapatok ellátását a Munkácson települt bázisokról biztosították. A két hadosztály erőin és eszközein kívül november 4-ig a magyar határ közelébe összevonták (hadműveleti tartalékként) a 104., a 105. és a 107. légideszant hadosztályokat is.¹⁹

Összességében a november 4-i támadásra Magyarországon három csoportosítás állt készenlétben: Budapesten a Különleges Hadtest, a Dunántúlon a 38. Hadsereg, a Dunától keletre a 8. gépesített Hadsereg.²⁰

A fővároson kívül eső területeken a Vörös Hadsereg – Veszprémet és Pécszet leszámítva – nem ütközött jelentős ellenállásba. A legtöbb nagyvárosban az erődemonstráció elegendőnek bizonyult a forradalom letörésére, továbbá a magyar csapatok nem kaptak határozott utasítást az ellenállásra.

Horváth Miklós történész egy tanulmányában²¹ írja: Malasenko ezredes, a szovjet Különleges Hadtest megbízott törzsfőnöke szerint a magyarok elleni harcot a szovjet katonák többsége a II. világháborúban történtek folytatásaként élte meg. A hatalmas pusztítás mutatja, hogy ez kítűnő alkalom volt a törlesztésre. *„Nem szabad elfelejteni, hogy az előző háborúban a horthysta Magyarország a hitleri Németországgal együtt Hazánk ellen lépett harcba.”* – buzdította határozott fellépésre katonáit 1. számú parancsában Konyev marsall.

Kissé előreszaladva az időben, Zsukov marsall, – aki ekkor a Szovjetunió honvédelmi minisztere volt – kijelentette: *„... November 4-re virradó éjszaka a harckocsi századainkat a repülőterekhez rendeltük. Harckocsijaink elfoglalták a le- és felszálló pályákat, ágyúcsöveikkel a repülőgépeket megcélozták és tüzet nyitottak azokra, amelyek megpróbáltak felszállni. Megszálltunk minden rádióállomást és hírközpontot, minden állami- és nemzetközi hírközlő eszközt birtokba vettünk. A tábornokok lakásait és minden katonai törzset bekerítettünk, a Honvédelmi Minisztérium 'fejeit' jó előre, már éjfélkor – hogy ne adjunk nekik lehetőséget az ellenállás meg-*

szervezésére – foglyul ejtettük. A magyar csapatokat, a légvédelmi tüzérséget, a harckocsikat és másokat a mi csapataink minden oldalról bekerítették és a kormány intézményekkel együtt blokád alá vették. A magyar hadsereg erős volt, melynek állományába 120 ezer ember, kb. 700 harckocsi, 5 ezer ágyú, néhány repülőhadosztály és ezred tartozott. A magyarok nem rossz harcosok, ezt mi tudtuk az I. és II. világháború tapasztalataiból. Ez a hadsereg pontosan 5 perc alatt megszűnt létezni.”²²

Katonai szervezetek Veszprémben

Október 23-án a Honvédelmi Minisztériumban egy tájékoztató jellegű megbeszélésre hívták össze a fegyvernemi parancsnokokat és a vezérkar csoportfőnökeket.²³ Itt elhangzott, hogy a készülő tüntetéseken ne tiltsák meg a tisztek részvételét. Az álláspontok megoszlottak, radikálisabb követeléseit elsősorban a katonai tanintézeteknek voltak. A bizonytalanságot, a tanácsstalanságot jól jellemzi egy, a beszámolóban leírt mondat: „A tájékoztatás közben jött be a VK [Vezérkar] Főnöke [Tóth Lajos vezérőrnagy], de csak ült és nem szólt semmit.” Majd beszámolóját így fejezi be: „Alapvető hiba volt, hogy a helyzetet forradalmi eseményeknek értékelték, melyben az egész nép részt vesz. Ezért senki erélyes rendszabályokat nem mert életbe léptetni, ezért volt a huza-vona a tűzparanccsal is! Hiába jöttek a jelentések a fegyverek megjelenéséről, középületek, állami objektumok, rendőrség, raktárak megtámadásáról stb. A békés tüntetés helyébe a fegyverek léptek.”²⁵ – írta Tóth Lajos ezredes, aki a keményebb fellépés híve volt, akár a honvédség bevetésével is, a forradalmárok ellen.

A Veszprémben állomásozó katonai alakulatok közül a 6. székesfehérvári lövészhadtest parancsnoksága alá tartozott a 75. lövészezred (MN 7093), parancsnoka Kovács Károly őrnagy és a 41. páncéltörő tüzérosztály (MN 4056), parancsnoka Tóth István százados.

Az Országos Légvédelmi Parancsnokság – amely ekkor éppen átszervezés alatt volt – alárendeltségében volt a 15. honi légvédelmi tüzérhadosztály parancsnokága (MN 2910), parancsnoka Sánta Károly alezredes. Ez utóbbi alárendeltségében volt a Danuviában²⁶ (Videoton) állomásozó 44. honi vegyes légvédelmi tüzérezred (MN 2900), parancsnoka Kiss Gál Imre százados. Az ezred közepes ütegei Szentkirály-szabadja repülőtér (a jelenlegi 8-as főközlekedési útból kiágazó bekötőút Szentkirályszabadja repülőtérre vezető út bal oldalán), Balatonfüzfőn, Sólyban, Küngösön, a könnyű ütegek Veszprémben és Berhidán települtek. (6–6 löveggel).²⁷ Része volt még a veszprémi légvédelmi tűzrendszernek a Veszprém–Szentkirályszabadja között nyugati oldalán telepített lokátorállomás.

A Szervezési és Mozdósítási Csoportfőnökség alárendeltségében volt a

Veszprém megyei Kiegészítő Parancsnokság, parancsnoka Schnekta Péter ezredes, valamint a neki alárendelt Veszprém járási Kiegészítő parancsnokság, parancsnoka Guzmics János alezredes.²⁸

Felszámolás alatt volt a taszári 45. önálló rádiótechnikai jelzőezred egy százada, a 1. légi figyelő- és jelzőszázad (MN 6978/8).

Veszprémben a BM Megyei Főosztály alárendeltségben lévő államvédelmi szervezetek 3 helyen voltak elhelyezve. Parancsnokuk Havasi László őrnagy. Elhelyezési körleteik: A rendőrség első emeletén (akkori Rákóczi tér, a jelenlegi Járási Hivatal melletti épület), a későbbi Georgi Dimitrov Megyei Művelődési Központ (Dózsa György utca 2.) helyén. Itt voltak a börtönök is. A harmadik, a Belső Karhatalom állományába tartozó őrségi alegység elhelyezésére a Pápai út 37. szám alatti, ma vegyes használatú épület szolgált.

Veszprém katonai megszállását az 1956. október 23-án és 28-án riasztott szentkirályszabadjai 31. ejtőernyős légideszant gárdahadosztály, együttműködve a 17. gépesített gárdahadosztály Hajmáskéren települt harcokcsi- és rohamlővegezredeivel együttműködve hajtotta végre. A fő erőt a szentkirályszabadjai gárdahadosztály képezte. Egyébként számos új fegyver a forradalomban, annak elfojtása során került először a nyilvánosság elé. Így a legendássá vált AK-47-es gépkarabély. De itt – pontosabban Budapesten – esett át a tűzkeresztségen a később igen elterjedt T-54/55 harcokcsi is.

A város megbízható védelmét – elméletileg – a Magyar Néphadsereg városban állomásozó alakulatai, valamint a kiképzetlen, hiányosan felszerelt egyetemi század biztosította. Utóbbiak parancsnoka Földesi István százados volt. A várost ekkor még ellenőrző nemzetőrök – más adatok szerint – mintegy 1000 egyéni fegyvert kaptak a helyőrség egységeitől.²⁹

Azonban a felsorolt, a Magyar Néphadsereg Veszprémben tartózkodó alakulatainak álláspontja nem volt egyértelmű. A vezető tisztek együttműködtek a szovjet csapatokkal, az alacsonyabb rendfokozatú katonák és a legénység volt csak a harc felvétele mellett. Egy tanulmányban ugyanakkor az olvasható, hogy november 1-én reggel a veszprémi helyőrség 3000 katonája átállt a felkelők oldalára. A helyőrségben lévő egységek parancsnokságait és a teljes pártpolitikai apparátust elbocsátották a szolgálatból és letartóztatták. A felkelő katonák nem ismerték el a fennálló kormányt és az utasításokat a felkelést vezető központtól kapták. Reggel a katonai egységektől több mint 200 géppisztolyt és karabélyt adtak ki. Sőt, kísérletet tettek egy Veszprém központú Dunántúli Hadsereg megalakítására is.³⁰ Mindezek persze csak feltevések voltak. Az viszont tény, hogy egy Veszprém központú vezetésre voltak kísérletek, de csak az elképzelés felvetéséig jutottak el Győrben.³¹ A veszprémi katonai szervezetek személyi állománya ugyanakkor „forradalmasodott”, megalakultak a Forradalmi Katonai Tanácsok, benne a katonai szervezetek parancsnokaival is.

Megalakult a Dunántúli Nemzeti Tanács

okt 23.

Tegnap délután 4 órakor a Dunántúli Nemzeti Tanácsok, valamint az ország más részeiből is összegyűlt Nemzeti Tanácsok Győrött közös ülésen vitatták meg problémáikat és aggályait afelett, hogy a kormánynak még mindig nem eléggé határozott és erélyes intézkedései következtében a vidék népei nem látják biztosítottak a forradalmi követelések maradéktalan megvalósítását. A túlfűtött forradalmi hevület tüzeiben szélsőséges indítványok is hangzottak el, amelyek éles vitára adtak alkalmat. Az ország sorsa és jövője feletti mélységes felelősség végül is egyhangú elhatározásra ösztökölte valamennyi kiküldöttet és éjfélbe nyúló hosszas tanácskozás után a következő határozati javaslatot fogadták el:

1. A Dunántúli Nemzeti Tanácsok Győrben megjelent küldöttei 1956. október 30-án megalakították a Dunántúli Nemzeti Tanácsot. A Dunántúli Nemzeti Tanács székhelye Győr.
- A tanács teljes mértékben azonosítja magát a szabadságharc hőseivel.
2. A Dunántúli Nemzeti Tanácsban a csatlakozott megyék Nemzeti Tanácsai 4—4, valamint a megyei jogú városok Nemzeti Tanácsai és Győr város Nemzeti Tanácsa 2—2 kiküldöttel képviselik magukat.
3. A Dunántúli Nemzeti Tanács maga állapítja meg szervezetét és ügyrendjét.
4. A Dunántúli Nemzeti Tanács csatlakozásra hívja fel az ország összes Nemzeti Tanácsát és megállapítja, hogy Borsod megye Nemzeti Tanácsai a Bács-Kiskun megyei Nemzeti Tanácsok és a Csepeli Munkástanács már csatlakozott.
5. A Dunántúli Nemzeti Tanács elhatározta, hogy a kormánnyal 24 órán belül tárgyalásokat kezd a nemzet követelésének teljesítése érdekében.
6. A Dunántúli Nemzeti Tanács bizonyóságot kíván szerezni és biztosítókat kapni a kormány ígéreteinek valóra váltásáról, elsősorban a szovjet haderőnek az ország területéről való kivonásáról és annak időpontjáról.
7. A Dunántúli Nemzeti Tanács tudomásul vette a pápai, győri, tatai és a zalaegerszegi honvédalakulatok csatlakozását és azt a határozott ígéretét, hogy a népet minden idegen támadás ellen — esetleges felsőbb utasítás ellenére is — megvédi.
- A Dunántúli Nemzeti Tanács kívánatosnak tartja Dunántúlon az egységes katonai vezetés megszervezését.
8. A kormány a szovjet csapatok kivonása után, de legkésőbb 1957. január végéig több párt részvételével írjon ki általános és titkos választást.
9. A kormány a helyi illetékes nemzeti tanácsok jóváhagyásával hozza létre a helyi karhatalmi szerveket.
10. Az országgyűlés összehívásáig a honvédség és egyéb fegyveres testületek ezredes és ennél magasabb rangú tisztjeit a megalakítandó országos nemzeti tanács jóváhagyásával nevezzék ki.
11. A Nemzeti Tanács a kormány összetételére vonatkozóan tárgyalásokat kíván folytatni és biztosítani a szabadságharcosok részvételével a kormányban.
12. A kormány jelentse be az ENSZ felé Magyarország semlegességét.
13. Követeljék biztosítani a szólás-, sajtó-, gyülekezés- és vallásszabadságot.
14. Amennyiben a kormány nem teljesítené főbb irányelvek szerint lefektetett követeléseinket, feltétlenül sem ismerjük el.

A jelenleg érvényben lévő sztrájkot folytatjuk és a Budapesti Nemzeti Tanáccsal karöltve tárgyalásokat kezdünk új nemzeti kormány alakításáról.

A Dunántúli Nemzeti Tanács öttagú küldöttsége haladéktalanul felveszi a kapcsolatot Nagy Imrével a követelések jóváhagyása érdekében.

Győr, 1956. október 30., 23 órakor

**A Dunántúl egységes terület
és a hozzácsatlakozott
Borsod megye, Bács-Kiskun megye
és a Csepeli Nemzeti Tanácsok
kiküldöttei.**

Tájékoztató irat a Dunántúli Nemzeti Tanács megalakulásáról.

A 7. pontban olvasható a honvédalakulatok csatlakozása és az egységes katonai vezetés javaslata

Forrás: Eötvös Károly Megyei Könyvtár; helytörténeti részleg, 1956-os gyűjtemény

A műveletek lefolyásából nyilvánvalóvá vált, hogy a megszálló csapatok parancsnokai ismerték a város védelmi tervét, éppen a vezető tisztek jóvoltából. Mészáros Gyula írja könyvében, hogy Sántha Károly alezredes 1956. november 2-án „bemutatta” a szovjeteknek Veszprém városvédelmi tervét. A Jutasi úti laktanya elfoglalásakor megemlíti, hogy a szovjet támadók szintén ismerték a laktanya védelmi tervét, az ott lakó szovjet tanácsadó, Eged őrnagy révén.³²

A magasabb rendfokozatú, a parancsnoki állomány néhány tagja viszont ismerhette az elkövetkezendő szovjet támadás időpontját, menetét is, mint arra alapos bizonyítékot adott a Megyei Kiegészítő Parancsnokság parancsnokának, Schnekta Péter ezredesnek november 3-án, az alárendelt parancsnokoknak kiadott utasítása, amit a szovjet csapatoknál tett látogatása után mondott: a közeli órákban rendkívüli események történhetnek (szovjetekkel kapcsolatban). Majd parancsot adott a fegyverek elzárására, illetve használhatatlanná tételére. Nyomatékos parancsot adott alárendeltjeinek arra is, hogy a szovjet csapatokra löni semmi körülmények között nem szabad. Ez megegyezett elsősorban a HM vezetőinek parancsával, akik megtiltották, hogy a mozgásban lévő, laktanyákat és repülőtereket körbe vevő, vagy ott leszálló szovjet erőkre tüzet nyissanak.³³

Katonai műveletek

Ha megvizsgáljuk az 1956. november 4–5-iki szovjet megszálló harcokat, kijelenthetjük: Budapesten kívül Veszprémben volt az ország legnagyobb városarca. Olyan városarc, amely több dimenzióban folyt (légi és földi), és egy időben egyszerre több irányból indult. Veszprém ostromakor a támadók gyakorlatilag bevetettek minden olyan fegyvert, ami nem szokványos a városarcban: harckocsi, ágyú, aknavető, gépfegyverek, repülő fedélzeti gépágyú.

Molnár György szakíró érdekes összehasonlítást tett a szovjetek által követett, az 1944-es és az 1956-os városarc néhány vonásáról. Mint megjegyzi, az 1944-es Vörös Hadsereg éppen viszonylagos primitívsége miatt alkalmasabb volt a városi harcra, mint a „haditechnikai forradalom” bővületébe kerülő, gépesített, 1956-os szovjet hadsereg. Negyvennégyben még rendelkeztek az utcákat elárasztó hatalmas gyalogos tömegekkel, és ezeket kisebb, könnyebben mozgatható, akár emeletre is felvihető lövegek és aknavetők tömege támogatta. Ötvenhatban túl nagy tűzerejű harckocsik mozogtak az utcákon túl nagy zajjal, s velük szemben a védők sok helyen a '44-es védők két fő eszközét alkalmazták: közelharc-fegyvereket és légvédelmi lövegeket.³⁴

A városarc jellemzője: a védők gyakorlatilag „büntetlenül” támadhatják a páncélosokat, lévén azok fegyverzete nem képes magas szögállásban tüzelni.

Mindezekén túl a vastag falak megfelelő védelmet nyújtottak a kézfegyverek és a géppuskák tüze ellen. Így a védők – még gyengébb fegyverzet esetén is – előnyben vannak. Különösen igaz volt ez Veszprémre, hiszen nyílt, széles és egyenes vonalvezetésű utca kevés, sok az emelkedő, az éles kanyar. Ezáltal harcjárművel a mozgás korlátozott, ugyanakkor a magas házakból, tornyokból eredményesen lehet védekezni. Ez különösen igaz útkereszteződésekben lévő magas épületekre, mint Veszprémben a Károly-templom tornya, ahonnan három főközlekedési utat lehetett hatásosan tűz alatt tartani. De különösen egyedivé teszi Veszprémet a Vár, melynek jól védhető megközelítési útja van, nem számolva a különböző irányokból betorkoló lépcsőket.

Veszprém belterületén a harcok – a forradalmárok és a megszállók között – szinte egy időben, több helyen is folytak. A városharc jellegéből adódóan nehéz elválasztani az egyes összecsapásokat, mert a szovjetek által elfoglalt területeken a nemzetőrök³⁵ újból megjelentek. A szovjet csapatok módszere a városharcban brutális volt: ellenállás esetén erős tüzérségi tűzzel semmisítették meg a gócpontokat, majd haladtak tovább. Ez is oka volt a sok megrongált épületnek.

Az okkupáció

Elemelve a megszállás két napján történeteket, a következő főbb ellenállási csomópontokat lehet elkülöníteni:

– A városi harcok, illetve az összecsapások egyik gócpontja a Károly-templom előtti tér, a Balatonfüred, a Balatonalmádi és kelet felől a 8-as út folytatásaként a Rákóczi tér, az ott található egyetemi kollégium (Rosos-kúria, a jelenlegi Járási Hivatal melletti épület) és a Rendőrség. A Kiegészítő Parancsnokság közelsége is (a Kórház mellett, a jelenlegi Művese állomás helyén volt a Megyei Kiegészítő Parancsnokság épülete) stratégiai ponttá változtatta ezt a csomópontot.

– A másik ilyen csomópont volt az akkori Nagyposta, Tóborzó utca, Jókai utca környéke, amelyet a hajnali órákban szintén elsőnek szálltak meg a szovjetek, részben a honvédség ún. „Szikla Központ” harcálláspontja miatt.

– A harmadik fontos harci cselekmények színhelye az Egyetem épülete és annak környéke, valamint a Megyeháza, ahol a Veszprém megyei Nemzeti Forradalmi Tanács is működött.

– A legfontosabb ellenállási pont a nemzetőrök részéről azonban a veszprémi Vár területe volt, ahol legtovább tartott az ellenállás, részben a Vár védetősége, részben az egyetemi diákszállók miatt.

A honvédség alakulatai mellett a város védelmét, az ellenállást csak az előző nap – november 3 – kiosztott kézfegyverekkel és benzines palackokkal ellátott, java-

részt fiatalokból álló felkelők, nemzetőrök jelentették. Jellegükből adódóan harci kiképzésük alacsony szintű volt, harci tapasztalatokkal nem rendelkeztek, irányításuk, vezetésük szétszórt volt. Elsősorban csoportos, helyi ellenállást fejtettek ki a már említett helyszíneken.

November 3-án a szovjet csapatok felderítő erőkkel ellenőrzésük alá vonták a fő közlekedési utakat, megakadályozták, vagy legalább is nehezítették a városba való be- illetve a kijutást. Esetenként valamilyen ürüggyel a támadási célként szereplő objektumba (pl.: lokátorállomás) bejutva, célzott felderítést hajtottak végre. Ugyanakkor a városból a felderítésre kiküldött nemzetőröket elfogták, majd internálták őket.

November 4.

A szovjet csapatok a teljes harckészültséget november 3-án 24.00 órakor érték el. A városban a nemzetőrök, a város lakossága átérezte a pillanat nagyságát, magas volt a harci készség.

November 4-én 2.00 órakor a szentkirályszabadjai repülőtéren lévő szovjet hadosztály személyi állománya esküt tett a feladatok végrehajtására.³⁶ 3.00 órakor a támadásra felfejlődött szovjet csapatok parancsnoka megadásra és fegyverletételre szólította fel a helyőrségi alakulatokat. Miután ez nem történt meg, azonnal megindították a támadást, elsőként Szentkirályszabadja körzetében a légvédelmi tüzérezred – pontosabban a lokátorállomás őrsége – katonái ellen. Ezzel egy időben a csoportosításból kikülonított egység elfoglalta a balatonfüzfői lőszergyárat és a raktárt, hogy megakadályozza a felkelők lőszerhez jutását.

A lokátorállomáson – ahol a kiszolgáló- és őrállomány a helyén volt – Csányi Ferenc volt őrségben, amikor a szovjetek éjjel 3 órakor elindították a támadást. Csányi honvéd észlelte legelőször a veszélyt, ő lőtt elsőnek a támadó szovjetekre, majd esett el elsőként Veszprémben, a magyar katonák közül. A lokátorállomás megsemmisítése után a támadó csoportosítás kettévált, melynek egyik része a Danuvia laktanya elfoglalására indult. Egyébként a légvédelmi ezred ütegeit előző nap visszavonták a Danuvia laktanya védelmére, – ahol a lövegeket körkörösén helyezték el – de ezek érdemben nem befolyásolták a szovjet támadás eredményességét.

A laktanya elfoglalása után harcok voltak a Szabadságpusztánál, illetve a támadó szovjet csapatok másik része a Balatonalmádi felől az úton fejlődött fel a város megtámadására. Köztük már harcokocsik is voltak.

A lokátorállomás elfoglalásával egy időben megtörtént a mai Jutasi úton lévő laktanya (jelenleg a Veszprém Megyei Levéltár, Kossuth laktanya épülete) elfoglalása is. A visszaemlékezések szerint a laktanyát egy gyalogsággal megerősített szovjet harcokocsiezred támadta meg. A riadót a laktanyában 3.30-kor rendelték el. Az

*Csányi Ferenc honvéd
(1934–1956)
a szovjet megszállás első
magyar áldozata³⁷*

*Boszenko N. P. harcos (1936–1956) katonatár-
saival (baloldalt),
a 114. légi deszant gárdaezred katonája,
a veszprémi támadás első halottja³⁸*

ezred vezetése az ellenállásra szóló parancsot adott ki. Ennek megfelelően foglalt tüzelőállást egy páncéltörő löveg a laktanya és Veszprém közötti területen, a vasúti töltésen kívül (a Jutason lévő főpályaudvar és a Veszprém-ben lévő vasútállomás közötti szárnyvonal töltése). Ennél a lövegnél a harckocsikkal rohamozó szovjet gyalogság tüzeiben vesztette életét két honvéd, illetve többen megsebesültek. A magyar katonák védték magukat, több lövést is leadtak, de esélytelenek voltak a támadó szovjet harckocsikkal és a gyalogsággal szemben. A szovjet parancsnokság pontosan ismerte a laktanya védelmét, így az ellenállás kb. 40 percig tartott.

A Veszprém-ben települő magyar katonai szervezetek brutális kikapcsolása a további harcokból egyértelműen jelezte, hogy – bár a szovjet parancsnokok ismerték a város védelmi tervét – nem voltak bizonyosak abban, hogy a honvédség részéről az ellenállás nem lesz-e határozott és teljes. Bár voltak szórványos ellenállások, ezek a szovjet katonai műveletet érdemben nem befolyásolták.

A két laktanya elfoglalásával közel egy időben indították meg a támadást a város ellen, minden oldalról, amibe bekapcsolódtak a két laktanyánál felszabadult csapatok.³⁹ A támadók megtévesztő jelzésként használták a magyar és a fehér zászlót is. Az ostrom gyorsasága, a kis területen összezsúfolódott különböző csapatnemek (gyalogság, harckocsik), a hiányos kommunikáció eredményezhette azt, hogy pl. a Szabadságpusztánál, de inkább a város központjában a támadók egymást is lőtték. Természetesen a sebesüléseket és a halottakat a védőkre hárították.

A Hajmáskér felől támadó szovjet csapatok egyik oszlopa harckocsikkal a Rákóczi térig jutott – köszönhetően a jelenlegi Budapest utca egyenes és viszonylag széles vonalvezetésének. Elérve ezt a területet, elfoglalták a rendőrséget, illetve az egyetemi diákotthont. A város jeruzsálemhegyi részén szovjet ejtőernyősök, a MÁFKI–NEVIKI környékén páncélosok voltak. A Dózsavárosban katonai műveletek ekkor még nem voltak.

Jelentős katonai összecsapás zajlott le a Károly-templom körül. A templom tornyában egy géppuskás foglalt tüzelőállást, tűz alatt tartva a környező utcákat, tereket. Időközben elérték a teret a különböző irányból támadó szovjet csapatok, a város felett ledobott ejtőernyős katonák. Ez a „túlzsúfoltság”, valamint a percenként változó harci helyzet káoszt okozott, a szovjet csapatok egymásnak okoztak jelentős veszteséget, amit tetézték a Károly-templom tornyából tüzelő géppuskás, és a felfelbukkanó forradalmárok lövései. Csak reggel 7 órára tudták kiiktatni a toronyban lévő nemzetőrt.

Komolyabb harcok voltak még a Toborzó utca, Jókai utca környékén, a honvédség harcálláspontja körül. A rohamozó orosz katonák a Toborzó utca, Horgas utca felől betörték a volt Párház, jelenleg a Szabadság tér 15. számú épületbe, elfoglalva azt. Lövöldözés volt az akkori Városháza (Kapunyár-ház) mellett is.

Kiemelten nagy harcok voltak a Vár bejáratánál, a Hősök Kapujánál, valamint a Vár területén. Ebben közrejátszott az is, hogy ott voltak elszállásolva az egyetemisták a két – külön a fiú és leány – szállóban. A Vár bejáratánál barikádot építettek, olyat, ami előtt a támadó harckocsi is megállt. Az ellenállással és a barikáddal elérték, hogy november 4-én egy sikertelen ostrom után a szovjet támadók már nem próbálkoztak. A Várban rekedt felkelők tanácsot kértek Badalik Bertalan veszprémi püspöktől, aki a fegyverletételt ajánlotta. Ezt többen elfogadták és a könnyű fegyvereket a kollégiumból a Vár oldalában ledobálták, hogy ne találják meg náluk a megszállók.

November 5.

Ezen a napon nemzetőrök már csak a veszprémi Várban voltak. Az újabb ostrom ismét hajnali 4 órakor kezdődött meg. Védők voltak a Vár bejáratánál és az északi oldalon álló Szent István és Gizella szobornál lévő mellvéden. A támadók harckocsit is bevetettek, amivel lőtték a Vár egyetlen utcáját. A védők többsége belátta, hogy értelmetlen az ellenállás a heves orosz támadással szemben. Igaz, ellenállás ezután is volt, amit jelzett a közel 3 órás tűzparbaj.

A védőknek sikerült harcképtelenné tenni egy csapatszállító járművet is (egyес források szerint a harcképtelen jármű egy harckocsi volt). A támadók megtévesztést is alkalmaztak, amikor az elfogott egyetemistákkal lőszeres ládát cipeltetve igyekez-

tek bejutni a Várba. A bejutás lövés és ellenállás nélkül megtörtént. Ezt látva, az egyetemisták bementek a kollégiumba, a lakosság pedig a Püspöki Palota pincéjébe.

A beözönlő orosz katonák a kollégiumból kiharcolták mind a fiúkat, mind a lányokat, valamint a pincéből a lakosságot, a papságot, Badalik püspökkel együtt. Mindenkit falhoz állítottak. A fegyverzajra a dózsavárosi nemzetőrök – ellenállást hittek – megindultak a várban rekedtek felmentésére. A felmentési kísérletet az orosz katonák – de itt már ejtőernyősök is voltak – heves tüzzel visszaverték. A várat 9-10 óra körül foglalták el teljesen, a bent elfogott kollégisták többségét a börtönbe zárták.

Szörványos lövöldözések voltak még e napon a Veszprém Járási Kiegészítő Parancsnokságnál,⁴⁰ ahol több magyar katonát is agyonlőttek. A Veszprém Járási Kiegészítő parancsnokság beszámolójában (szerkesztette: Varga László főhadnagy) e két napról olvasható: „November 4-én Németh szds, Hajdú fhdgy és Süte fhdgy tartózkodott a parancsnokságon. Hajnal 4.00-kor mikor a szovjet elvtársak jöttek, telefonon kaptak parancsot (mely valószínű Schnekta ezds vagy Guzmics alez-től) hogy a fegyvereket zárják el és senki ne merjen a szovjet elvtársakra lőni. E napon a parancsnokságon belül nem is történt semmi. [...] November 5-én délelőtt Németh szds a családjához ment haza és így Süte és Hajdú fhdgy-ok maradtak a pság-on. E nap délután kb. 14 és 15 h között nagy lövöldözés keletkezett a városban és ennek nyomán a pság-on belül is sok kár keletkezett. Ugyanis a pság-gal szemben lévő pártbizottsági épületbe belőttek, ahol a megalakulandó MSZMP tagjai ülészetek és Kiss elvtársat a Városi PB titkárát lelőtték. Minden jel arra mutatott, hogy a halált okozó lövést csak a járási kieg. pság. ablakából lehetett leadni. Hajdú fhdgy-ot e napon a szovjet elvtársak agyon lőtték, mert állítólag lőtt a szovjet elvtársakra. Süte fhdgy-ot pedig elvitték [...] November 6-án a déli órákban mentünk be először a pság-ra, akkorra már a szovjet elvtársak is berendezkedtek a pság-unk néhány irodájában.”⁴¹

Tény, hogy 5-én az oroszok minden mozgásra lőttek, nem nézve a mozgás okát és eredetét. Egy visszaemlékezés szerint november 5-én a reggeli órákban szovjet felségjelű repülőgép támadta a várost, fedélzeti gépágyújával belöve a kórház épületébe.⁴²

November 6-án Veszprémben a fegyveres ellenállást a szovjetek teljesen felszámolták, bár ezután is történt fegyverhasználat.

1956. november 29-én Teszljukov alezredes, a 31. légideszant-hadosztály különleges ügyosztálya vezetője jelentést terjesztett fel Jakovlev ezredesnek, a 38. hadsereg különleges ügyosztályának vezetője számára a 31. légideszant-hadosztály veszprémi tevékenységéről. A többoldalas dokumentumban – a harcok lefolyásán kívül – részletesen elemzi a veszprémi eseményeket, a letartóztatásokat. Jelentésében írja:

„Az 1956. november 4. és 6. közötti időszakban a 31. gárda légideszant-hadosz-

tály 114. és 381. ejtőernyős deszant ezredei Veszprémben az ellenforradalmi elemek leverését célzó hadműveletet hajtottak végre.

A hadművelet előkészítése során nem rendelkezünk operatív adatokkal a fennálló helyzetről. A félhivatalos részleges információkból annyit tudunk meg, hogy a lázadóknak a városban több támaszpontja volt, ahol rendszeresen összegyűltek.

A hadműveleti terv előírányozta ezeknek a támaszpontoknak az elfoglalását: az egyetem és a diákszálló épületei, a magyar hadsereg laktanyája: a 32. lövészhadosztály 75. lövészezrede, a 15. légvédelmi tüzérhadosztály 44. légvédelmi tüzérezrede, a 15. légvédelmi tüzérhadosztály parancsnoksága, a börtön, a bank, a posta, a hadkiégszítő parancsnokság épülete stb., ahol a lázadók legerősebb ellenállása várható.

A felsorolt objektumok elfoglalására ostromkülönítményeket állítottunk fel, melyek mellé a helyi szovjet légvédelmi helyőrség tisztjeiből állítottunk kísérőket, 11 főt, akik jól ismerték az elfoglalandó objektumokat.

A hadműveletek során az ellenforradalmi lázadás résztvevőinek letartóztatása érdekében a katonai ostromkülönítményeket a hadosztály különleges ügyosztályának operatív munkatársai vezették – Krilycov főhadnagy, Gubenko őrnagy és Melnyikov százados, az 54675-ös táboriposta-számú alakulat KGB különleges ügyosztályának operatív főmegbízottja.

A legnagyobb ellenállást, ahogy azt előzetesen feltételeztük, a diákok és a hozzájuk csatlakozó értelmiségiek tanúsították, akik bevették magukat a Tolbuhin utcai [A Vár utcája], a Rákóczi téri diákszállóba, az egyetem, a bank, a börtön stb. épületeibe.

A szovjet katonai alakulatok gyors akciójának eredményeképpen folyó év november 4-én estére gyakorlatilag az összes ellenállási gócpontot felszámoltuk. Kisebb csoportok és egyes emberek még tanúsítottak szórványos ellenállást folyó év november 6-áig bezárólag.

A hadművelet során több mint 3000 embert fegyvereztünk le, köztük a magyar hadsereg katonáit és tisztjeit, valamint felkelőket. A hadosztály törzskarának adatai szerint 217 lázadó esett el. [...]

A hadművelet során a 114. és a 381. ejtőernyős deszantezredekben 45-en vesztették életüket, köztük 5 tiszt; 119-en sebesültek meg, köztük 6 tiszt. Eltűnt és azonosítatlan személyek nincsenek.

1956. november 6-án a 381. ejtőernyős deszantezred harcoló egységként Veszprémből Budapestre lett áthelyezve, s jelenleg is itt tartózkodik. [...]

Teszljukov alezredes, a 62924. katonai alakulat KGB-ügyosztályának vezetője⁴³

Látva a veszprémi eseményeket, a forradalom letörésére bevette igen tekintélyes orosz csapattesteket, jogosan merülhet fel a kérdés: mi volt az oka, hogy ilyen nagyméretű szovjet egységet vetettek be ebben a „vidéki városkában”? A Veszprémben fegyverrel rendelkező nemzetőrök száma és szervezettsége, esetleg kiképzettsége

nem indokolta mindezt. Ők sem voltak többen, mint más hasonló nagyságú városban, és nem rendelkeztek akkora szervezett erővel sem, ami indokolná a bevetett erők nagyságát és a fegyverarzenált. Az viszont igaz, hogy a városban jelenlévő egyetemisták jelentős erőt képviseltek, azok harckészsége is magas volt, még ha a kiképzettségük alacsony szintű is volt. Emellett jelentős volt a nemzetőrök mellett álló, azokat támogató városi lakosság száma is.

Véleményem szerint inkább a Veszprémben diszlokált honvédségi alakulatok száma, azok személyi és technikai feltöltöttsége, valamint a kiképzettsége volt az indok. A szovjet parancsnokok ismerhették a honvédség harcos állományának a hangulatát, a harckészségüket. Ehhez párosult az a (hibás?) felderítői jelentés is, ami arról számolt be, hogy a veszprémi katonai szervezetek „átálltak” a felkelők oldalára. A támadók részéről a kockázatot a minimálisra kellett szorítani, ezért is alkalmazhatták a megszállók a brutális és totális erő kifejtést.

Az áldozatokról

A fegyveres összecsapásnak, a megszállásnak személyi veszteségei voltak: civilek és katonák. Vétlen civilek, akiket eltévedt golyó ölt meg, vagy mozdulatait, gesztusait nem értette meg – vagy nem akarta megérteni – a támadó orosz katona és lelőtte. Áldozatok voltak továbbá a felkelők/nemzetőrök, akik fegyverrel szálltak szembe az agresszorral és katonák, akik viszont esküjükhöz híven védték hazájukat. Szem- és fültanuk közül többen talán az egyik legtragikusabb áldozatoknak vélték a Fischer-család halálát. Miután 4-én a szovjet csapatok harckocsival a Toborzó, majd a Jókai utcába merészkedtek, az egyik házból Fischer József rendőr százados marokfegyverével lövéseket adott le a harckocsit kísérő gyalogságra. Az egyik harckocsi visszafordult és – tévedésből – szétlőtte a mellette lévő Jókai utca 10. számú házat.⁴⁴ Fischer százados pánikba esett, majd a saját szolgálati fegyverével előbb a fiát, majd feleségét lőtte le. Utána öngyilkos lett.⁴⁶

Veszteségei voltak a megszállóknak is. A harcok során – Konyiscsev ezredes, az egyik megszálló szovjet katonai alakulat parancsnokának jelentése szerint – Budapest után Veszprém megyében volt a legtöbb halott.⁴⁷ De, hogy összességében mennyi volt az áldozatok, a sebesültek száma mindkét oldalon, már nem állapítható meg nagy pontossággal.

A Magyarországon bevetett szovjet csapatok veszteségei is jelentősek voltak. A szovjet Honvédelmi Minisztérium adatai szerint a hadműveletben 7349 tiszt, 51 472 tiszthelyettes és sorkatona vett részt. A szovjet csapatok vesztesége 2706 fő volt, ebből 669 fő – 85 tiszt, 584 tiszthelyettes és harcos – meghalt, ötvenegy fő, köztük két tiszt eltűnt és 1986 fő megsebesült. A szovjet vezérkar veszteségi kimutatásában

nem szerepelnek a saját tisztjeik által fegyelmezési célból helyben agyonlőtt 30-35 szovjet katona adatai. A teljes veszteség halottakban 707 fő volt.⁴⁷ Egy tanulmányban olvasható, hogy a november 4-i napi ütközetben szovjet részről Veszprémben 10 halott és 25 sebesült volt a veszteség.⁴⁸

A szovjet parancsnokság nyilvántartása szerint – írja könyvében Horváth Miklós – Veszprémben 150 felkelőt öltek meg, a szovjetek vesztesége 21 halott és 37 sebesült volt, ezenkívül – a Magyar Néphadsereg alakulatait is lefegyverezve – zsákmányoltak kétezer löfegyvert.⁴⁹

A 31. légedeszant gárdahadosztály elesett katonáit november 7-én temették el Veszprém; repülőtéri városrészen – vagyis Szentkirályszabadja repülőtéren.⁵⁰ Egy irat szerint az akkori Beloianisz (ma Ady) utca elején lévő katonai temetőbe 14, a harcokban elesett és a hajmáskéri 83. harcokcsiezredhez tartozó katonát temettek el.⁵¹ Hogy György egyik írásában is megemlíti, hogy az 1956-ban elesett szovjet katonák az Ady utcai temető északi szélén voltak eltemetve.⁵² Ennek ellentmond az eredeti szovjet veszteség-nyilvántartás, ami szerint a katonákat – akik a budapesti harcokban estek el, és a jegyzék szerint az Ady utcai temetőbe temettek – Hajmáskéren helyezték örök nyugalomba.⁵³

Az Ady utcai (és a Mártírok úti) szovjet temetőben nyugvók földi maradványait később átszállították a Vámosi úti temető katonaparcellájába, a veszprémi repülőtéri városrészen eltemetettek sorsáról nem találtam hiteles információt. A veszprémi eseményekkel, a harcokban elesett szovjet katonákkal – mindenek előtt a 31. légedeszant gárdahadosztály emlékét őrző – internetes oldalakon olvasható: „2006-ban a

Az elesett szovjet deszantosok temetési helye, emlékműve. Szentkirályszabadja, repülőtéri városrés. A fotó 1957. november 7-én készült⁵⁴

Veszprémtől 5 km-re lévő, a régi temető területéről [vagyis Szentkirályszabadja repülőtérrel] áttemették a sírban nyugvókat egy új temetőbe. Jelenleg Veszprémben, a szovjet katonák a városi temetőben nyugszanak. (...) [nagynéném] körüljárta ezt a temetőt, minden síremléket megnézett, de a [keresett személy] neve nem volt ott. Az egyéni síremlékek után egy közös emlékmű található a tömegsír előtt. Vajon miért nem írták le a halott katonák nevét a régi temető áthelyezésekor?”⁵⁵

Az orosz Hadtörténeti Közlemények-ben Kirov alezredes katonai szakíró megjegyezte: „1991 nyarán befejeztük csapataink kivonását Magyarországról. De ott hagytuk deszantosainkat a tömegsírokban. Adódik az ésszerű kérdés: 1956-ban halott katonáink testét miért nem hoztuk haza? Erre csak egy válasz van: Hogy elrejtse a szovjet emberek elől az igazságot a hadüzenet nélküli háborúról. [...] Ma ezeknek a síroknak a sorsa aggasztó. Nem fogják ezeket a sírokat megszenteltélni? Ki törődik velük? Emlékszik-e a haza katonáira?”⁵⁶

Az idézett szövegekből az tűnik ki, mintha Szentkirályszabadjáról is áttemették volna a deszantosokat. Azonban ez nem egyértelmű.⁵⁷ Mint említettem, nincs hiteles irat, jegyzőkönyv. De nem adnak támpontot – sőt inkább ellentmondanak – a városban megjelenő napilapok sem.

A Veszprémi 7Nap újságírója – hivatkozva a városi önkormányzat kulturális referensére – leírja, hogy hamarosan megkezdik az Ady utcai és a Mártírok úti temetőben lévő szovjet katonák exhumálását. Júniusban már elkezdték a Vámosi úti temetőben a szovjet katonaparcella kialakítását. Ekkorra derült ki, hogy az Ady utcaiból 362, míg a Mártírok útiból 156 katonát exhumáltak és temettek újra. A temetőrész átadására szeptember 28-án került sor, ahol végül 168 ismert és 355 fő ismeretlen katona tetemét helyezték örök nyugalomba. A két városi temetőrészén kívül nincs szó a Szentkirályszabadján eltemetettekről. Valóban elfelejtették őket?⁵⁸

A civil áldozatokat a család temette el végleges nyughelyükre. Az elesett honvédek első temetési helye más és más volt. Temettek katonákat a Danuvia laktanya területén, kiket majd a dózsavárosi temetőbe vittek. A Jutasi úti laktanyánál elesett honvédeket először a volt fertőtlenítő épülete (a volt Jutasi hadikórház) és a labdarúgó pálya között temették el. A legtöbb elesett honvéd első – ideiglenes – nyughelye a dózsavárosi temetőben a II. világháborús emlékmű előtti területen volt.⁵⁹ Az viszont biztos – és erről levéltári iratok tanúskod(nának) – hogy 1957. március végéig gyakorlatilag minden elesett katonának földi maradványait a család exhumáltatta, és a végleges temetési helyükre szállíttatta őket. Sajnos az exhumálási kérelmeket és a jegyzőkönyveket időközben – az iktatókönyv bejegyzése szerint – selejtezték.⁶⁰

Az 1956-ban kiadott Statisztikai Szemlében elsősorban a keletkezett károk ismertették, illetve néhány mondatban volt olvasható a halálozási statisztika (Budapesten 1800-2000, országosan 2500-3000 fő). A harci cselekmények következtében történt sérüléseket 1956. november végéig 13 000 főre teszi. Majd meg-

jegyzi, hogy a kórházakban és rendelőintézetekben kezelt sérülteken felül a magánorvosok, alkalmi segélyhelyek és mentőállomások nagyszámú könnyebb sebesülteket részesítettek elsősegélyben.⁶¹

A forradalmat követő évben a Központi Statisztikai Hivatal elkészítette és közreadta statisztikai elemzését az 1956. október 23-tól december 31-ig történt eseményekről. A kiadványban, amely 1957. május 15-én jelent meg 100 példányban és „Szigorúan bizalmas” minősítésű volt, a készítők soha nem használták az „ellenforradalom” kifejezést.⁶² Veszprémre ugyan kevés adat utal, de érdemes megismerni a megyei adatokat, amiből lehet következtetni a városban történetekre is.

Vidéken az október 23-i és az azt követő eseményekkel kapcsolatos sérülések és sebesültek kórházban kezelték száma 1746 fő, a rendelőintézetben 610 fő, egyéb eü. intézményben 170 fő volt (Budapesten összesen 16 700 főt kezelték). A sebesülések több, mint a 3/4 részét géppisztoly, puska, géppuska, 1/4 részét ágyúlövedék, akna és gránátrobbanás okozta. A sebesülések nagy része a végtagokat érte. A sérülteknek (országos összesen) csaknem fele 19-30 éves volt, közel 1/4-e 18 éven aluli. A sebesültek 1/7 része volt nő.

Országosan mintegy 2700 személy elhalálozást dolgozott fel a Statisztikai Hivatal. A vidéki városok közül legtöbb halálos áldozat Mosonmagyaróváron és Salgótarjánban volt (50 illetve 46 fő halálával), az ismert karhatalmi sortűzek okán. Ezek után Veszprém következett, ahol a statisztika 29 fő halálát írja le. A halálozások 43,4 %-a október 23 és 31, míg az 51,2 %-a novemberben történt. Veszprémben a novemberi halálozás 100 %-nak vehető.

Az elkészült statisztika csak megyei összesítéseket tartalmazott, külön városra lebontva nem szerepelt a rovatokban. Nyilvánvaló, hogy a sebesülések legnagyobb száma Budapesten volt, és az is természetes, hogy megyénként eltérő volt a sebesültek száma. Így Pest megyében 734 fő, BAZ megyében 284 fő, Komárom megyében 264 fő, Győr-Moson megyében 262 fő, míg Veszprém megyében 39 fő sebesülését jegyezték le, akik közül 26 fő meghalt.⁶³

Szintén megyei adat annak összesítése, hogy a forradalmat, vagyis október 23-át követő hónapokban hány haláleset történt. Veszprém megyében 42 fő halálát jegyezték fel, amiből 5 fő októberben, míg a többi 37 fő novemberben történt. Jellemző, hogy ebből a 42 főből a statisztikai jelentés szerint 29 fő Veszprémben esett el, vagyis az összes haláleset 58 %-a. A táblázatban közölt halálesetekhez tartozik még, hogy közülük 38 fő férfi és 4 fő nő volt.

Életkor	15 éven aluli	20–24	25–29	30–39	40–49	50–59	60 év felett	Összesen
Haláleset Veszprém megyében	2	19	8	4	4	4	1	42

Ha megvizsgáljuk az 2. számú mellékletet, az új kutatási eredmények szerint harci cselekményekkel kapcsolatban 36 fő halálát anyakönyvezték Veszprémben, míg 3 fő a forradalmat követő megtorlásban vesztették életüket. A mindösszesen 39 főből 3 fő volt nő. A 20-24. életév közötti meghaltak magas számának fő oka, hogy az elesettek a honvédség sorkatonái közül kerültek ki.⁶⁴ Ezt erősíti meg Tulipán Éva kutatása is, aki írja, hogy november 4-én a honvédség soraiból Budapest után (20 fő) Veszprémben estek el (16 fő) a legtöbben.⁶⁵

Életkor	15 éven aluli	20–24	25–29	30–39	40–49	50–59	Összesen
Halálest Veszprémben	2	20	2	9	2	4	39

Ez utóbbi statisztika azt is jelenti, hogy megyei szinten jóval nagyobb volt/lehetett a halottak száma a 42 főnél, mint ami az 1957. évi kimutatásban olvasható.

A veszprémi halálesetek a halotti anyakönyvekből nagy pontossággal megállapítható, mint az, a 2. számú mellékletben olvasható. Sajnos a sebesülések száma – melyek nem végződtek halállal – már nem. Érdeklődésemre a Cholnoky Ferenc Megyei Kórházból olyan tájékoztatást kaptam, hogy a betegkönyveket és kardonokat 50 év után – vagyis 2006-ban, a forradalom és a szabadságharc jubileumi évében!! – megsemmisítették.⁶⁶ Mindez azért is sajnálatos, mert így nem lehet teljes pontossággal megismerni, majd megírni, bemutatva azt a hatalmas munkát, amit a kórház orvosai, egészségügyi dolgozói végeztek a harcok alatt.

Az egészségügyi iratok ledarálását természetesen a jogszabályok megengedik, csak kérdés: szabad-e, kell-e a jogszabályt egy ilyen kiemelt társadalmi esemény esetében is mechanikusan alkalmazni?

A forradalom után

1956. november 16-án rendkívüli ülésre ült össze Veszprém város tanácsának Végrehajtó Bizottsága. Ezen az ülésen a lemondott Szedő Pál vb. elnök és Németh Gézné vb. elnökhelyettes. Helyettük Kárpi Kálmánt elnöknek, ideiglenes elnökhelyettesnek pedig Czibók Istvánt választották. Ezután a következő napirendi pont szerint „A város Tanácsa tárgyalta Brusznai Árpád a Veszprémmegyei Forradalmi Tanács elnökének biztonsági őrizetbe helyezésével kapcsolatban kialakult közvéleményt [sic], mikor is a következő határozatot hozta.

164/1956. vb. sz. határozat.

Veszprém város Tanács Végrehajtó Bizottsága a Veszprémmegyei Tanács Végrehajtó Bizottsága útján felkéri a Megyei Tanács mellett működő kormánybiz-

tost, hogy Bruszniai Árpád a Veszprémmegyei Forradalmi Bizottsága elnökének szabadlábra helyezése ügyében eljárni és a szabadlábra helyezést mielőbb kieszközölni szíveskedjen.

A végrehajtó bizottságot ezen elhatározásában elsősorban Kádár János miniszterelnök azon bejelentése vezette, hogy senkit sem lehet megtorlásban részesíteni, csak azért, mert résztvett az elmúlt napok szomorú emlékü eseményeiben, feltéve azt, hogy közönséges bűncselekményt nem követett el. Bruszniai Árpád tudásunk szerint a Forradalmi Tanácsba [sic] a mérsékelt irányzatot képviselte és erre tekintettel a város dolgozói helytelenítik azt, hogy őt még mindig őrizetben tartják.

Nem célunk a közönséges bűncselekményt elkövető egyének védelmezése, de a város dolgozói körében visszahatást váltott ki az, hogy Bruszniai Árpád kormánynyilatkozat ellenére még mindig őrizetben van és nem nyer értesülést arról, hogy nevezett őrizetben tartását csak a Forradalmi Tanácsba betöltött tisztsége, vagy pediglen közönséges bűncselekmény elkövetésének gyanúja teszi indokolttá.

Miután Bruszniai Árpád őrizetben tartásának okáról a város dolgozói kellően tájékoztatni nem tudjuk, a közhangulat lecsillapítása céljából sürgős tájékoztatást kérünk, a szabadon bocsájtás megtörténtéről vagy a további őrizetben tartás indokoltságáról.⁶⁷

Veszprém városi tanács november 16-iki ülése után november 22-én a Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága is összeült. Ezen több eddigi vezető tisztségviselő ügyében hozott állásfoglalást jóváhagyott, – többek között Veszprém városi tanács személyi változásairól is – visszahívva őket tisztségükből, mivel „... eddigi magatartásukkal elvesztették a dolgozók bizalmát és akadályozzák a kibontakozást.”⁶⁸ Ezen az ülésen más, fontos kérdés is eldőlt: A Végrehajtó Bizottság „magáévá tette” a veszprémi tanács korábbi, dr. Bruszniai Árpádot érintő döntését. Határozatában a VB Kovács Rudolf megyei kormányösszekötő útján kérelemmel fordul a Forradalmi Munkás Paraszt Kormány Minisztertanácsához (sic!). Ezt a határozatot Dániel János, az ülést levezető elnök írta alá. A november 23-iki kérelemben – melyet már Bodogán János az MTVB. elnökhelyettese írt alá – írják: egyetért a Veszprém városi tanács határozatával, sőt az abban „... foglaltakon felül felhossa még azt a körülményt is, hogy a Veszprémmegyei Forradalmi Tanács éppen a Bruszniai-féle őrizetbevétel tisztázatlansága miatt november 4-e óta nem működik és nem tölti be szerepét, amelyet részére az idevonatkozó Forradalmi Munkás Paraszt Kormány-rendelet lehetővé tesz.”⁶⁹ Így kéri dr. Bruszniai azonnali szabadlábra helyezését, vagy – ha szükséges a további őrizetben tartása – a gyors tájékoztatást.

Vagyis a város lakossága, a város dolgozói nem Bruszniai elítélését és szigorú büntetését követelik, hanem szabadon bocsátását, miután – ekkor még – az elmúlt napok „szomorú emlékü eseményeiben” a mérsékelt irányvonalat képviselte.⁷⁰

Az újjáalakult Megyei Pártbizottság 1957. május 17-én tartott ülést, ahol Pap János, az Intéző Bizottság elnöke számolt be az eltelt hét hónap eseményeiről. Beszámolójában már előkészítette Brusznjai Árpád legsúlyosabb büntetését, amikor kijelenti: „*Veszprémmegyének ebben az időszakban különböző ellenforradalmárok diktátorai voltak. Először még Lóránd Imrét tolták előtérbe, aki valamikor párttag volt, újságíró, aki az első napokban még talán kicsit demokratikus, vagy legalább is liberális színt adott az ellenforradalmi tanácsnak. Később már Brusznjai Árpádot állították az élre, aki megrögzött, fasiszta, klerikális beállítottságú ember, és aki már nyíltan azon dolgozott, hogy teljesen szétverje, megsemmisítse a pártot, ezzel előkészítse a fasiszta restaurációt itt a megyében is.*”⁷¹

Mint tudjuk, az események – a szabadon bocsátás elmaradásával – teljesen más fordulatot vettek.⁷²

Veszprémben (is) a forradalom kezdeményezői, mozzatói az egyetemisták voltak. Bár minden területen és társadalmi közösségben elkezdődött a leszámolás, a megfélemlítés, nyilvánvaló volt, hogy Veszprémben a „rendcsinálásnak” kiemelt területe az egyetem.

Jó példa erre annak a jelentésnek egy részlete, amit 1956. november 15-én a 31. légideszant hadosztály parancsnoka Rjabov vezérőrnagy küldött Moszkvának: „*Magyarországon a politikai helyzet továbbra is rendezetlen maradt. A megalakított pártszervezetek és a néphatalom szervei bizonytalanul és nem elég aktívan tevékenykednek. A termelőüzemek többsége nem dolgozik. A munkások jelentős része nem jár be a munkahelyére. A felkelők felkutatása és elszigetelése az Államvédelmi Hatóság feloszlata miatt nehézkes. A nép alapvető tömegei hisznek a Kádár-kormány programjában és lojálisak azzal, de az ellenséges agitáció és a provokátorok tevékenysége félelemben tartja őket. [...] **A veszprémi egyetem professzorai és tanárai nem ismerik el a hatalmi szerveket. Az egyetem hallgatói között az oroszul tudó diákokból alakult csoportok agitációs tevékenységet folytatnak a városban szolgálatot teljesítő katonák között.** [kiemelés tőlem – Földesi] Az iskolákban szocializmusellenes meggyőző tevékenység folyik. Aktivizálódott a felkelők tevékenysége. A helyi államhatalmi szervek az üzemekben, intézményekben és iskolákban nem hoznak határozott intézkedéseket az ellenállási mozgalom helyi vezetőinek elszigetelése érdekében.”⁷³*

Márciusban már terítékre került a városban lévő szovjet emlékművek és temetők, sírok kérdése. Hardy Zoltán megyei VB. titkár 1957. március 7-én távmondásban⁷⁴ kereste meg a városi tanácsor a következő kérdésekkel:

1) Hol, és hány szovjet hősi emlékmű és szovjet sír van a városban? (mellette ceruzás bejegyzés: *Mártírok, Beloianisz*)

2) Az ellenforradalom alatt milyen rombolások voltak? Azokat kik követték el? (név szerint)

3) Március 10-én milyen állapotban vannak, hogyan folynak a helyreállítási

munkák, mikorra fejezik be? Mi az oka a munka lassú menetének? (ceruzás bejegyzés: március 20)

4) Az ellenforradalom alatt elesett szovjet katonák névjegyzéke és annak közlése, hogy hol vannak eltemetve? (ceruzás bejegyzés: !) Jelenteni kell az 1945-ben elesetteket is. (ceruzás bejegyzés: *Konyisev*)

A választ a kérdésekre Czibók István március 11-én szóban adta meg a választ. Az ok: november 7-re, a NOSZF 40. évfordulójára minden emlékműnek kitűnő állapotban kell lenni.

Az újonnan létrejött állampárt is megkülönböztetett figyelmet fordított az egyetemi ifjúságra, az oktatókra. 1957. április 6-án az MSZMP Veszprém megyei bizottsága beszámolóra „kérte” be az egyetem dékánját, Polinszky Károlyt. A napirendi pont: „Az egyetem vezetőinek tájékoztatása az egyetem politikai hangulatáról, valamint az április 4-i ünnepség lefolyásáról”⁷⁵ címet viselte.

Polinszky beszámolójában kijelentette, hogy az eltelt rövid idő miatt csak mozaikszerű, erősen egyéni véleményt tud mondani. Megjegyezte, hogy egyrésről a ’Marosán-aktíva’⁷⁶, a sajtó és több nagygyűlés megtette hatását, közben megalakult az egyetemi pártalapszervezet, és a szovjetek is „voltak meggyőzni.” Majd így folytatta: „A másik irányú folyamat, amely látszólag nagymértékben a konszolidáláshoz vezetett az erőszak intézkedések voltak. Ez meghozta olyan értelemben az eredményt, hogy olyan kérdésekben, amelyekben nem tudtunk eredményt elérni, ugrásszerűen lecsillapultak. Ennek azonban egy hátránya is van, az, hogy a véleménycserek, viták, az egyetem vezetőivel való érintkezés formái egy kicsit megváltoztak, megmerevedett a felszín és éppen ezért ma nehezebben tudunk véleményt mondani, mint 8 héttel ezelőtt. **Tehát a látszólagos rend mögött nincs olyan rend és konszolidáció, mint ahogy ez feltűnik első pillanatban.**” [kiemelés tőlem – Földesi]

A honvédség – Magyar Néphadsereg – megmaradt katonai alakulatainál sem volt minden rendben. Egy 1957. február 7-én készített összefoglaló jelentésben olvasható, hogy a karhatalmi szolgálatot megszervezték (Veszprém megye 4 városában összesen 246 fő tiszt volt tagja), amiben a helyi rendőrség és a szovjet csapatok is részt vesznek, azonban a tiszt állomány hangulatát erősen rontja a fegyvertelenség. A karhatalomban szolgálatot vállaló tiszteknek csak a 10%-a rendelkezett fegyverrel. Emellett a tiszt állomány jelentős részénél bizonytalanság tapasztalható, majd megállapítja: „Különösen rossz a helyzet a 75. löv. ezrednél (Veszprém) [...] ahol a tisztek hangulatát a nemtörődomség és a közömbösség jellemezi.”⁷⁷ De igen rossz a helyzet a hadseregből eltávozott – vagyis a ’dezertőrök’ – honvédek bevonultatása terén is, miután eddig a legénységnek például az érintett 6. hadtestnél csak a 48%-át sikerült újra állományba venni. Az ok? Nos, ahogy a beszámolóban olvasható: „...különböző rémhírek keltek szárnyra arról, hogy a bevonultakat elviszik a SZU-ba és ott agyonlövik őket.”⁷⁸

A honvédségnél sem maradt el a megtorlás. Mint ahogy a 4. számú mellékletben olvasható, egy veszprémi születésű sorkatonát kivégeztek, míg 15 fő ellen – akik Veszprémben teljesítetek szolgálatot – különböző mértékű börtönbüntetést szabtak ki.

S, hogy mi lett a sorsa a veszprémi nemzetőröknek, azon belül az egyetemistáknak? Horváth Miklós könyvének találó címét idézve: kényszerkiránduláson vettek részt a Szovjetunióban. De ez már egy következő tanulmány témája.⁸⁰

Végszó

Szabó János a Veszprémi Egyetem tanszékvezetője (aki ekkor a Veszprém megyei MSZMP ideiglenes intézőbizottság elnökségének is tagja volt) 1956. december 5-én – vagyis egy hónappal Veszprém megszállása után! – egy interjúban mondta:

„Aki a nép eszével gondolkodik és annak szívével érez, annak október 23-ról csak az lehet a véleménye, hogy a magyar történelem dicső napja volt. Ha volt valaha egység ebben az országban, úgy október 23-án és az azt követő napokban volt.”⁸¹

Köszönetnyilvánítás:

Ezúton köszönöm meg Horváth Miklós hathatós és értékes segítségét a tanulmány megírásában és több forrás megjelölésében.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- FEKETE 2006. = FEKETE István: *Az 1956-os magyar forradalom főbb társadalmi, katonai történései és azok hatása Szolnokon (1956. október 23. – november 08.)*, http://www.repulestudomany.hu/kulonszamok/2006_cikkek/fekete_istvan.pdf, (Letöltés ideje: 2017. máj. 29.)
- FÖLDESI 2010. = FÖLDESI Ferenc: Napról – napra. Adalékok a Veszprém Megyei Kiegészítő Parancsnokság 1956. évi történetéhez, *Veszprémi Szemle* 12 (2010/3–4) 66–83.
- GYÖRKEI–HORVÁTH 1996. = GYÖRKEI Jenő–HORVÁTH Miklós (szerk): *Szovjet katonai intervenció 1956.*, Argumentum Kiadó, Budapest, 1996. A tanulmányokat írták: GYÖRKEI Jenő – HORVÁTH Miklós, Alekszander Mihajlovics KIROV és Jevgenyij Ivanovics MALASSENKO
- HOGYA 1997. = HOGYA György: *Adatok Veszprém város temetőinek történetéhez*, Magánkiadás, Veszprém, 1997.
- HOGYA 2007. = HOGYA György: Ahogy átéltem '56-ot, *Veszprémi Szemle* 9 (2007/1–2) 156–162.
- HORVÁTH 2003. = HORVÁTH Miklós: 1956 hadikronikája. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2003.
- HORVÁTH 2006. = HORVÁTH Miklós: Fejezetek a Magyar Néphadsereg 1956. évi történetéből, *Hadtörténeti Közlemények* 119 (2006/3) 603–713.
- HORVÁTH–TULIPÁN 2006. = HORVÁTH Miklós – TULIPÁN Éva: *Keresztutak. Magyar Néphadsereg – 1956.* H&T Kiadó, Budapest, 2006.
- HORVÁTH–PAHIRYA 2012. = HORVÁTH Miklós – Olekszandr PAHIRYA: *Kényszerkirándulás*

- a Szovjetunióba. Magyar deportáltak a KGB fogságában – 1956. Argumentum Kiadó, Budapest, 2012.
- HORVÁTH–KOVÁCS 2016. = HORVÁTH Miklós – KOVÁCS Vilmos: Magyarország az atomháború árnyékában. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2016.
- HORVÁTH 2016. = HORVÁTH Miklós: Az 1956-os forradalom és szabadságharc nemzetközi vonatkozásai. *Hadtudomány* 26 (2016/3–4) 114–130.
- JAKUS 2006. = JAKUS János: Haderőépítés és/vagy átalakítás 1945-től 1956-ig, *Szakmai Szemle*, 2006/3., 5–24. o.
- KARÁCSONY 2005. = Karácsony Imre: *Hungary*. In: The great withdrawal (Withdrawal of the Soviet – Russian Army from Central Europe 1990–1994) – Ministry of Defence of the Slovak Republic, Bratislava, 2005.
- KIROV–ZSELICZKY 1996. = Alekszandr KIROV – ZSELICZKY Béla: Szovjet hadsereg 1956-os magyarországi beavatkozása hadtörténeti, harcászati és hadműveleti szempontból. *Hadtörténeti Közlemények* 109 (1996/3) 29–68.
- KISS 2007. = KISS Gábor: A magyar légierő az 1945–1956 közötti időszakban – a haderőnem újjászervezése, a légierő működtetésének első évtizede. *Kút* 2007/1–2., 115–145. <http://geogis.detek.unideb.hu/Munkatarsaink/DemeterGabor/KUTkonfktot.pdf>, (Letöltés ideje: 2017. máj. 29.)
- MÉSZÁROS 2001. = MÉSZÁROS Gyula: *Forradalom és szabadságharc Veszprémben 1956. Tények, dokumentumok, visszaemlékezések*. Művészetek Háza, Veszprém, 2001.
- MOLNÁR = MOLNÁR György: *A szovjet hadsereg magyarországi hadjárata 1956-ban*, <http://beszelo.c3.hu/cikkek/a-voros-hadsereg-magyarorszag-i-hadjarata-1956-ban>, (Letöltés ideje: 2017. máj. 29.)
- SEBŐ 2002. = SEBŐ József: *Moirá. Brusznjai Árpád élete és kora..* Kairosz Kiadó, Budapest, 2002.
- STATISZTIKA 1957. = Az október 23-i és az azt követő eseményekkel kapcsolatos sérülések és halálozások. *Statistikai Szemle* 1957. (1990. október), 797–816.
- TULIPÁN 2006. = TULIPÁN Éva: A Magyar Néphadsereg 1956-os vesztesége, *Hadtörténeti Közlemények* 119 (2006/3) 714–766.
- TURCSÁNYI 2007.= TURCSÁNYI Károly – HEGEDŰS Ernő: A légideszantcsapatok rendvédelmi-karhatalmi tevékenysége az 1956-os forradalomban, *Hadtudomány*, 2007/március, http://www.zmne.hu/kulso/mhht/hadtudomany/2007/1/2007_1_9.html (Letöltés ideje: (2017. máj. 29.)
- VÁRADI 2013. = VÁRADI Natália: Dokumentumok az 1956-ban Veszprémből a Szovjetunióba hurcolt egyetemistákról Ukrajna Állambiztonsági Hivatalának ungvári levéltárából, *Veszprémi Szemle* 15 (2013/4) 3–41.
- VERES 2002.= VERES Mihály: *Légvédelmi tüzérek és rakétások. A légvédelmi tüzér- és rakétacsapatok története, 1948–2000*. Püski Kiadó, Budapest, 2002.

JEGYZETEK

¹ KARÁCSONY 2005. 213–214. Idézi HORVÁTH–KOVÁCS 2016. 177.

² HORVÁTH–KOVÁCS 2016. 26.

³ 1950 és 1953 között a 25. vadászrepülő hadosztály parancsnoksága és a 24. vadászrepülő ezred települt Szentkirályszabadján.

⁴ GYÖRKEI–HORVÁTH 1996. 7–8. A könyvben jelölt veszprémi repülőter alatt a szentkirályszabadjai repülőteret kell érteni.

⁵ HORVÁTH 2016. 115.

⁶ HORVÁTH–KOVÁCS 2016. 28–29.

⁷ KIROV–ZSELICZKY 1996. 38. A publikációban következetesen veszprémi repülőteret említ a cikk írója, ami alatt a szentkirályszabadjai repülőteret kell érteni.

A szakirodalomban több helyen is veszprémi repülőteret említenek, ami valójában a Szentkirályszabadjánál lévő repülőtér. A Veszprém-jutasi repülőtér ugyan 1947-ben ismét ténylegesen is HM kezelésű lett, de repülés arról a helyről már nem történt. Még 1944-ben építették fel Szentkirályszabadján az új repülőteret, ahol meg kívánták nyitni a Horthy István Repülőakadémiát, azonban a háborús események miatt ez elmaradt. Az e célból felépített épületekbe költöztek be a megszálló szovjet csapatok.

A szentkirályszabadjai repülőtér történetét jól ismerő, gyermekkorában a közeli Litér településen élő, majd Szentkirályszabadján szolgálatot teljesítő volt kollégám visszaemlékezése: *A Szentkirályszabadja repülőtér építése a II. VH-ra való felkészülés jegyében történt, az ún. győri programban hoztak rá határozatot. Volt egy barátom, aki elmesélte, hogy diákként kivézenyelték őket a repülőtéri építkezésekre. A repülőtér kiképzés céljára készült, mert harci állomány kiszolgáltatására ott volt a Veszprém-jutasi repülőtér: A Tobak cicáék (Tobak Tibor vadászrepülő – aki a híres Puma repülőezred tagja volt), ezen a repülőtéren szolgáltak. A kassai repülőtér kényszerű kiürítése után egy akadémiai osztályt 1944-ben itt avattak. Én a rendszerváltás után, 1990-ben fogadtam ezt az osztályt és átvittem az orosz oldalra. Ott ők elmondták, melyik épületben voltak elszállásolva. Fűves felszállópálya volt, csaknem merőleges a jelenlegire, azaz Vászoly–Litér irányú. A régi irányító torony most is megvan. 1945 telén az oroszok Litér irányából támadták a repülőteret és nagyon nagy harcok voltak a Megyehegy és Litér község közötti területen. Erről a Veress D. Csabával sokat beszélgettem. Az én szüleim 1945 őszén költöztek Litérre, 3 éves koromban. Itt gyerekeskedtem. A repülőteret az oroszok birtokolták 1951-ig. Ekkor egy egyezmény alapján a Magyar Légierő települt ide egy repülő kötelékkel. A parancsnokuk Forró Pál százados volt, akit 1952-ben letartóztattak, koncepciók perbe fogtak, halálra ítélték. Állítólag az ítéletet nem hajtották végre. Ezután ismét az oroszok birtokolták. Míg–15-ök voltak itt, a litéri iskolából még léggömbvadászatot is láttam. Lehetett hallani a fegyverropogást. A léggömbökkel tele volt az erdő. Való igaz lehet, hogy az Ausztriából visszavont erők itt szolgáltak egy ideig. Bizonyítékként elmesélem, hogy apám 1955-ben vett egy kg kakaót egy oroszától, aki elmondta, hogy onnan hozta. Magyarországon abban az időben nem volt kakaó, én ekkor láttam életemben először, hogy milyen az. 1955–56-os tanévben egész biztos, hogy itt voltak az oroszok, mert én nyolcadikos tanulóként, mint őrsvezető eljöttem a fiúkkal a repülőterre. Ott volt egy repülőgép és a részcsoveket gyűjtöttük belőle vasgyűjtés gyanánt. Az oroszok elzavartak bennünket, de nem bántottak senkit.*

1956. október 24-én, lovassys diákként részt vettünk a városi tüntetésen, délután pedig mivel általános sztrájk volt nem jártak az autóbuszok, a város szélén stopoltuk az orosz konvoj egyik teherautóját. A sofőrfülke tetején géppuska, a katonáknál AK gépkarabély, a tiszteknél fatokos pisztoly. A jelenlegi litéri elágazóig vittek bennünket. Igaz, tudtunk velük beszélni, mivel humán tagozatba jártam. 1956 novemberében igen nagy harcok voltak a repülőtér környékén. Ezek szerint már új, váltott csapatok voltak. Én az apámmal fát gyűjtöttem az erdőben, halottam a fegyverropogást. Mondtam apámnak, hogy ne menjünk a repülőtér irányába, mert baj lesz. Ő azt mondta ne foglalkozz vele. É a Dont megjárt ember volt. Én magam, később, talán december elején két kilőtt hosszú orrú ZIL teherautót láttam a repülőtér mellett. Azt, hogy a halottakat itt temették el, azt elképzelhetőnek tartom, mert a repülőtér mellől nem hiszem, hogy más hová szállították volna. Az oroszok a II. világháborúban is ott temették el a halottakat, ahol elesetek. A harcokat pedig a repülőtér környékén hallottam a saját fülemmel, s valószínű áldozatok is voltak szép számmal. Emlékműre én nem emlékszem, lehet, hogy volt, elkerülhette a figyelmet. A Lovassyba decemberben mentem be, még a szünet előtt. Az osztály a második emeleten volt, a falon hatalmas lyuk, valószínű harcokocsiágyúval lőttek be valahonnan a Margit-templom irányából. 1956 után a tudomásom szerint a 13. Poltavai gárda harcokocsiadosztály törzse és

egy ezrede állomásozott itt. Később kiegészült egy légvédelmi rakétadandárral (KUB), egy futárhelikopter osztaggal és egy rádiótechnikai századdal. Ezúton köszönöm meg segítségét, aki kérte, hogy nevét ne említsem.

⁹ A gárdahadseregek közvetlenebb és jobban megfogható elődje a cári gárda volt, mely az uralkodó személyes védelmét látta el. A porosz mintára alapított Leib Guard (Лейб-гвардия) Nagy Péter találmánya volt az 1690-es években. A szovjet gárdahadseregek reneszánsza ellenben a második világháború idejére esett, ekkor is, leginkább a sztálingrádi fordulat után vittek meghatározó szerepet a hadműveletekben. Állományukat tekintve vegyesek voltak, kiválóságukat más harcokban, tehát előzőleg bizonyították. Sosem gárdahadseregeként kerültek felállításra, azaz egy szovjet hadsereg csak érdemei elismeréseként kaphatta meg a gárdajelvényt- és zászlót. Ez persze magasabb ellátást és presztízt jelentett, azaz, ezentúl nem ők harcoltak az első vonalban, de kritikus helyzetben mindig őket vetették. A gárdajelvény- és zászló megítélése a Vörös Hadsereg keretein belül meglehetősen tág keretek között zajlott – elnyerhették egész hadseregek (mint a Sztálingrádot védő 62-esek), de kisebb zászlóaljkat is kitűntethettek vele. Gárda elnevezéssel illették a tíz deszantos hadosztályt, melyeket elsősorban rohamosztagnaként, és nem ejtőernyős elitalkulatként vetettek be. A korábbi, reguláris hadseregek miután zubbonyukra tűzhették a gárdajelvényt, új számot kaptak. Minden gárdaalakulat katonája a gárdista megnevezést viselte, melyet akkor is megtartott, ha egy másik, nem gárda rangú egységhez került.

Forrás: <http://oroszvilag.hu/?t1=tortenelem&hid=498> (Letöltés ideje: 2017. jún. 7.)

¹⁰ GYÖRKEI–HORVÁTH 1996. 200.

¹¹ HORVÁTH–KOVÁCS 2016. 40.

¹² 17-я гвардейская Енакиевско-Дунайская Краснознаменная ордена Суворова механизированная дивизия (Сомбатхей, в/ч 11828),

Forrás: <http://voenspez.ru/index.php?topic=1256.0;wap2>

¹³ 83-й Ропшинский орденов Кутузова и Богдана Хмельницкого танковый полк (Хаймашхер, в/ч 51541), 29-й отдельный разведывательный батальон (Хаймашхер),

Forrás: <http://voenspez.ru/index.php?topic=1256.0;wap2> valamint HORVÁTH–KOVÁCS 2016. 39.

¹⁴ A 114. légideszant ezred 1120 fővel, 12 db 82 mm aknavetővel, 18 db 82 mm HSN löveggel, 6 db légvédelmi gépágyúval és 13 db GAZ 67 és 69 terepjárával érkezett meg Szentkirályszabadjára.

¹⁵ A 195. gárda vadászrepülő-hadosztály parancsnoksága, és az alárendelt 1. és 5. gárda vadászrepülő-ezredek Pápán, az 515. vadászrepülő-ezred Szentkirályszabadján állomásozott. KISS 2007. 121.

¹⁶ Forrás: <http://forums.airbase.ru/2009/09/t60745□5–kto-sluzhil-i-kto-cto-to-znaet-pro-1-gv-apib-vse-syuda-2.html#p2005744> (Letöltés ideje: 2017. okt. 10.) és JAKUS 2006. 21.

¹⁷ Forrás: <http://wap.shmas.forum24.ru/?1-2-0-00000005-000-10001-1> (Letöltés ideje: 2017. okt. 02.)

¹⁸ A repülőter kiemelt védelmét azzal is lehet indokolni, hogy erről a helyről evakuálták repülőgéppel a szovjet haderő Dunántúlon élő családtagjait. Kirov az említett tanulmányában írja: „A november 2-től 4-ig terjedő időszakban a Különleges Hadtest tisztjei családtagjainak újabb csoportját szállították Veszprémből, Tökölről közvetlenül, Komáromból és Győrből Csehszlovákián keresztül szovjet földre.” GYÖRKEI–HORVÁTH 1996. 153. A fejezetet Alekszandr Kirov írta Szovjet katonai beavatkozás Magyarországon – 1956. címmel.

¹⁹ FEKETE 2006.

²⁰ HORVÁTH–KOVÁCS 2016. 45.

²¹ HORVÁTH 2016. 121.

²² Uo.

²³ HM HL 1956-os gyűjtemény, 1. őrzési egység, 191–207. fólió. A beszámolót Tóth Lajos ezredes, az MNVK Hadkiegészítési Csoportfőnöke készítette.

²⁴ Uo.

²⁵ Uo.

²⁶ A Danuvia telep egyes épületeit még 1956-ban a Danuvia Könnyűfémű és Vadásztöltény gyár kapta meg a Magyar Néphadseregtől. Az átadott épületeket üzemi célokra alakították át. 1956 után a gyár a még át nem adott épületekre is igényt tartott, amit a honvédség is javasolt és az átadást végrehajtották. Jelenleg is ipari üzem működik ezen a területen.

²⁷ VERES 2002. 195.

²⁸ Veszprémben egy 1946. évi felmérés szerint honvédelmi igazgatás alatt lévő laktanyák és ingatlanok voltak: MOVE pálya melletti lőtér (elemi lőtér), Veszprém repülőtér, Szentkirályszabadja repülőtér, Veszprém gyalogsági laktanya (valószínű a Veszprém Radarezred volt laktanyája a Jutasi úton), a volt Jutasi Altisztképző intézet laktanyája (a mai megyei Levéltár épülete és a jelenlegi Kossuth laktanya), valamint a 13/1 honvédelmi őrs elhelyezési körlete. Forrás: VeML 692/el. épi – 1946.

²⁹ GYÖRKEI–HORVÁTH 1996. 153. A fejezetet Alekszandr Kirov írta Szovjet katonai beavatkozás Magyarországon – 1956. címmel.

³⁰ Uo.: 150. Alekszandr Kirov a bekezdésben leírtakat szovjet katonai forrásokra hivatkozva állítja. Győrben 1956. október 30-án összeült a Dunántúli Nemzeti Tanács alakuló ülése. Különböző bizottságok alakultak, többek között katonai is. Minden bizonnyal később ezt a – valójában soha nem működő – tanácsot és bizottságot azonosították a 'Dunántúli Kormány'-nyal. Forrás: MÉSZÁROS 2001. 176–181.

³¹ Pap János az 1957. május 17-i megyei párbizottsági ülésen úgy fogalmazott, hogy „... *Az ellenség látva megzavarodottságunkat, vérszemet kapott és egyre nagyobb étvágyal vetette rá magát mindenre, [...] sőt 'Dunántúli Kormány' megszervezésén fáradoztak, megpróbálták hazánkat második Koreává változtatni.*” Forrás: VeML XXXV. 1. 1. doboz, 1. f. 1. ö.e.

³² MÉSZÁROS 2001. 12. és 314.

³³ HORVÁTH–TULIPÁN 2006. 73–75.

³⁴ MOLNÁR

³⁵ A Veszprémben 1956. október 31-én megalakult Nemzetőrségről még nem készült teljes körű feltáró tanulmány. Megalakulásukról, tevékenységükről olvasható MÉSZÁROS 2001. 192. oldaltól.

³⁶ GYÖRKEI–HORVÁTH 1996. 157.

³⁷ Forrás: Egy 56-os emléktábla margójára, Hét Domb Kulturális Egyesület kiadványa, Veszprém, 2006. november 4. 9.

³⁸ Forrás: <http://zwiahel.ucoz.ru/forum/8-144-2> (Letöltés ideje: 2017. okt. 3.)

³⁹ Dr. Monostori Elek a NEVIKI-nél lévő meteorológiai mérőállomás észlelője az észlelési naplóba írta: „1956. november 4. *Ma hajnalban az oroszok ágyúkkal löni kezdték a várost. Három nap mozdulni és az állomási műszereket leolvasni nem tudtam. Az adatok megnézését otthonomban végeztem egy borszeszes hőmérő/légbarométer segítségével. 7-étől kezdve a műszerek leolvasását a Nevikiben végeztem, de az esti kijárási tilalom miatt az esti észlelést továbbra is otthonomban végeztem. Ugyancsak a kijárási tilalom miatt a reggeli leolvasást 7.20-ra tolódott. 22-én a kijárási tilalom megszűnt, a közbiztonsági állapotok azonban este az utcai közlekedést nem teszik tanácsossá.*” Köszönöm Kovács Győző segítségét.

⁴⁰ Egy 1948-as felmérés szerint: 1 db honvédigazgatás hatáskörében lévő épület: 6. kiegészítő parancsnokság (később a Veszprém Járási Kiegészítő), Gizella tér 6. 160 négyzetméter, 9 helyiség, 4x4 és 5x5 m méretűek, 654 légm³, irodahelyiség használatban, honvéd állomásparancsnokság. Az ingatlan tulajdonosa. Bogdán Mátyás. VeML XXI. 46. 152. d., 1788/1948. 1955. szeptember 24-iki jelentés szerint a Veszprém megyei Kiegészítő Parancsnokság Veszprém, Bajcsy Zs. út 30., a Veszprém Járási kiegészítő Parancsnokság a Szabadság tér 13. szám alatt volt.

- ⁴¹ HM HL 1959/T-149. Veszprém MHP-on 1956. 10. 23 – 1957. 05. között történt események
- ⁴² MÉSZÁROS 2001. 363–364.
- ⁴³ HORVÁTH–PAHIRYA 2012. 181–187.
- ⁴⁴ Ekkor halt meg a lakásban alvó Dubay Nándorné.
- ⁴⁵ MÉSZÁROS 2001. 332–333. és HOGYA 2007. 159.
- ⁴⁶ VÁRADI 2013. 14.
- ⁴⁷ HORVÁTH–KOVÁCS 2016. 45. Alekszandr Kirov szerint a Veszprémet is megszálló 31. valamint a 7. légideszant gárdahadosztály együttes vesztesége következő volt: meghalt 9 tiszt, 76 tiszthelyettes és harcos, megsebesült 21 tiszt és 244 fő tiszthelyettes és harcos, illetve eltűnt 24 fő. Így az összesített vesztesége 362 fő volt. Az nincs részletezve, hogy a 362 főből mekkora volt a veszprémi, vagyis a 31. légideszant hadosztály veszteség. Forrás: KIROV, 2. számú melléklet
- ⁴⁸ GYÖRKEI–HORVÁTH 1996. Ezt az adatot Mészáros Gyula tévesnek minősítette könyvében, ő 27 főre teszi a veszteséget. Lásd: MÉSZÁROS 2001. 561.108. jegyzet.
- ⁴⁹ HORVÁTH–PAHIRYA 2012. 54.
- ⁵⁰ MÉSZÁROS 2001. 43. számú dokumentum. A november 4-én meghalt 22 és 5-én meghalt 1 szovjet katonát Veszprémtől keletre az 5 km-re lévő repülőtéren temették tömegsírba (Похоронен в братской могиле на территории авиагородка в 5 км восточнее г. Веспрема.) A távolság és a keleti irány alapján ez csak a szentkirályszabadjai repülőtér lehetett. Forrás: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/rus_war/08.php Россия (СССР) в войнах второй половины XX века (Letöltés ideje: 2017. okt. 02.)
- ⁵¹ Forrás: <http://www.sgvavia.ru/forum/396-4902-1> (Letöltés ideje: 2017. okt. 02.)
- ⁵² HOGYA 1997. 91.
- Veszprém város önkormányzata 2001-ben döntött az Ady utcai és a Mártírok úti szovjet katonai temetők felszámolásáról, az ott eltemetettek exhumálásáról és új helyen történő eltemetéséről. Forrás: <http://archivum.indexvp.infornax.hu/cikkek/2006-05-15/koltozik-a-ke-t-szovjet-katonai-temeto> (Letöltés ideje: 2017. júl. 4.)
- ⁵³ Forrás: <http://voenspez.ru/index.php?topic=4603.10;wap2> (Letöltés ideje: 2017. okt. 02.)
- ⁵⁴ Forrás: <http://zwiavel.ucoz.ru/forum/8-144-2> (Letöltés ideje: 2017. okt. 3.)
- ⁵⁵ Forrás: <http://www.kremnik.ru/node/429281> (Letöltés ideje: 2017. okt. 02.) A bejegyzést 2014. aug. 22-én tették. Minden bizonnyal azt hitték, hogy az itt eltemetetteket is újratemették a Vámosi úti temetőben. Az újratemetés elmaradását alátámasztja az a tény is, hogy nem találták meg a deszantosok neveit az új sírköveken, dacára annak, hogy ismertek voltak.
- ⁵⁶ ВЕНГРИЯ, ГОД 1956-й Забудет ли Отечество погибших десантников? (Публикация А. М. КЫРОВА) (Elfelejt-e a Haza az elesett deszantosokat?) Военно-исторический журнал (1992/6–7) 60–65. és (1992/9) 41–46. Valóban meglepő, hogy Szentkirályszabadja repülőtér szovjet oldalán a kivonulás után 15 évig őrizetlenül volt a tömegsír, illetve az emlékhely. Érthetetlen az is, hogy az ismert szovjet katonák neveit – ha áttemették őket Veszprémbe – miért nem vésték fel a Vámosi úti temető katonaparcellájában lévő szovjet temető részben egyéni sírköveire? Az őrizetlen szentkirályszabadjai tömegsír létezését támasztja alá a Veszprém katonatemetőről készült orosz nyelvű internetes oldal is. Ebben közlik az érdeklődővel a szovjet katonatemető pontos helyét, majd megjegyzik: В 2006 г на участок советского воинского захоронения кладбища г.Веспрем перенесены захоронения с территории бывшего авиагородка (5 км от г. Веспрема) и со старого кладбища. (2006-ban Veszprém területén lévő régebbi szovjet katonai temetőket, továbbá a korábbi repülőtéri városrészen lévő (5-km-re Veszprémtől) áthelyeztük. Forrás: http://szovjet-katona.ucoz.hu/index/vesprem_veszprem/0-432. (Letöltés ideje: 2017. okt. 3.)
- ⁵⁷ Szentkirályszabadjával is foglalkozó orosz fórumon már egyértelmű utalás található arra, hogy a tömegsírt nem helyezték át Veszprémbe: „Братская могила, где стоял Як-3 (это могила тех десантников) есть, посмотри фото (ещё с прошлого века, сделана до 1991 г.) где

виден знак ВДВ. В 2004-ом году все захоронений из 2 городских кладбищ снесли, пересели в центральное кладбище в Веспреме с помощью посольства РФ, но братская могила оставалась. В 2004 году аэродром Веспрем-Сенткирайсабадя закрыли, местный полк Ми-8/24 расформили.” A tömegsír, melyen egy Jak-3 (ez a deszantosok sírja), és a légierő jele is látható (lásd a mellékelt fotót). 2004-ben mind a [Veszprémben] 2 temetőben lévő halottakat exhumálták az Orosz Nagykövetség segítségével és Veszprém központi temetőjébe újratemették, de a **tömegsír maradt**. 2004-ben a Veszprém-szentkirályszabadjai repülőteret bezárták, a Mi-8/24-es ezredet felszámolták.

Forrás: <http://forums.airbase.ru/2014/05/t60745> 8–kto-sluzhil-i-kto-cto-to-znaet-pro-1-gv-apib-vse-syuda-2.html (Letöltés ideje: 2017. okt. 9.)

- ⁵⁸ Méltó nyughely a katonáknak Veszprémi 7Nap 2006. márc. 31. 4. Végső nyughely Veszprémi 7Nap 2006. jún. 9. 3. Méltó nyughely a katonáknak Veszprémi 7Nap 2006. szept. 29. 2. és Tisztelet a hősöknek Napló 2006. szept. 29. 3. E szerint a 23 deszantos még mindig a repülőtérről városrészben nyugszik, elfelejtve?
- ⁵⁹ MÉSZÁROS 2001. 429–431.
- ⁶⁰ VeML XXIII. 667. Betűsoros mutató az 1957. évi közigazgatási iktatóhoz c. jegyzékben név szerint olvasható az elesett honvédek nevei, a bejegyzéssel: pl.: Rotter Károly exhumálási kérelme az 1336 iktatási számon. Az iktatókönyv (VeML XXIII. 667. 20. kötet) bejegyzései szerint az összes elesett honvédekkel kapcsolatos iratot selejtezték, így pontosan nincs adat arról, hogy az exhumálási engedély mit tartalmazott.
- ⁶¹ Fontosabb adatok az 1956. október–decemberi időszakról, Statisztikai Szemle 1956 november–december 917–930.
- ⁶² STATISZTIKA 1957.
- ⁶³ Véleményem szerint ettől jóval nagyobb számú csak a veszprémi harcok során bekövetkezett sebesülések száma. Ha Mészáros Gyula könyvéből kijegyzeteljük a megemlített sebesüléseket, a közölttől nagyobb szám jön ki.
- ⁶⁴ A Magyar Néphadsereg veszteségeiről összefoglalót lásd: HORVÁTH–KOVÁCS 2016. 346. 101. jegyzet
- ⁶⁵ TULIPÁN 2006. 718. Statisztikájában csak Veszprém városa szerepel, ebbe nem vette be a csatlolt településeket.
- ⁶⁶ A tájékoztatóból: „... *tájékoztatom, hogy az 1997. évi XLVII. törvény az egészségügyi és hozzánk kapcsolódó személyes adatok kezeléséről és védelméről 30.§ (1) szerint „az egészségügyi dokumentációt – a képződiagnosztikai eljárással készült felvételek, az arról készített leletek, valamint a (7) bekezdés kivételével – az adatfelvételtől számított legalább 30 évig, a zárójelentést legalább 50 évig kell megőrizni. A kötelező nyilvántartási időt követően gyógykezelés vagy tudományos kutatás érdekében – amennyiben indokolt – az adatok továbbra is nyilvántarthatóak. Ha további nyilvántartás nem indokolt – a (3) bekezdés kivételével – a nyilvántartást meg kell semmisíteni. Ezek alapján az 1956-os dokumentációk megsemmisítésre kerültek.*”
- ⁶⁷ VeML XXIII. 652. 17. kötet Veszprém város jegyzőkönyve, 1956/II.
- ⁶⁸ VeML XXIII. 2b. Veszprém Megyei Tanács Végrehajtó bizottsága
- ⁶⁹ Uo., 363/1956 vb.
- ⁷⁰ A forradalom és szabadságharc megítélésében kezdetben még voltak bizonytalanságok. Az 1956. november 22-i ülésen egy előterjesztésben olvasható: „*Tél van. Az őszi forradalmi napok után az élet lassan visszatér medrébe.*” Majd 1957. május 2-i ülésen a sportról szóló előterjesztésben már ellenforradalmi eseménynek minősíti.
- ⁷¹ VeML XXXV. 1., 1. doboz, 1. f., 1. ö.e. beszámoló 4.
- ⁷² SEBŐ 2002.
- ⁷³ GYÖRKEI–HORVÁTH 1996. 177.
- ⁷⁴ VeML XXIII. 654., 78. doboz, 1612/1957 MTVB.

⁷⁵ VeML XXXV. 1. 1957. ápr. 6. 3. öe.

⁷⁶ Marosán György 1957. március 16-án Veszprémben a Kossuth Filmszínházban tartott pártaktíva értekezletet. Ezen Marosán kijelentette: „*Ha ennek a teremnek csak a 20, vagy 25 %-a áll lábra 23-án, meg sem mer moccanni az a sok csavargó. Ha a mi karhatalmunknak csak az 5 %-a áll puskával, akkor ezek a kölykök, a többi banditával együtt megmukkanni sem mertek volna.*” VeML XXXV. 1. 1. doboz, 2. ö.e.

⁷⁷ HM HL 1967/T, 260.doboz, Jelentés a hadsereg állapotáról és helyzetéről 1956. 12. 01. – 12. 15. 8277-8286/77

⁷⁸ Uo.

⁷⁹ HORVÁTH–PAHIRYA 2012. 45, 53–54. illetve ugyanott a 71. és 72. számú dokumentumban olvasható a Veszprémből deportáltak jegyzéke is. Lásd még MÉSZÁROS 2001. 407–423.

⁸⁰ Lásd: Szíjj Ferenc: Túl a Kárpátokon avagy ötvenhatról másképpen: egy résztvevő visszaemlékezései és gondolatai, Veszprém, 2013.

⁸¹ Amiről sok szó esik manapság. Beszélgetés Szabó János egyetemi tanszékvezetővel. Új Út 1956. december 5. 3.

Színes térkép melléklet: *Veszprém szovjet megszállásának főbb mozzanatai 1956. november 4–5. (lásd 32–33. oldal között)*

2. számú melléklet

1956. 11. 4-5. között Veszprém elfoglalásakor elesettek, kivégzettek, valamint a véitlen áldozatok jegyzéke
A: Alsóvárosi temető, D: Dózsavárosi temető, V: Yámosi úti temető

Ssz	Név	Szül. idő	Halál ideje	Halál helye	Halál oka	Temetés helye		Végleges	Foglalkozás
						Ideiglenes	Exhumálási kérelem ikt. száma /trattári idő		
1.	Balassa/Balasi Sándor ¹	?	1956. 11. 4/5	Veszprém, Kórház	lövés (M. Gy. 431. oldal)	B.almádi – Vörösbereány			?
2.	Bogár János	1934. 4. 18.	1956. 11. 4.	Gyulafrátót	fejlvés		Gyulafrátót	Böhyönye	honvéd
3.	Bojtor Ferenc	1934. 6. 5.	1956. 11. 4.	Károly-templom előtt	tüdőlövés		D/II. világháborús (VH) emlékmű előtt	Szenyér	honvéd
4.	Braun Károly	1935. 5. 6.	1956. 11. 4.	Márx tér 9. (kórház)	fejlvés		D/II. VH emlékmű előtt	Nádasd	honvéd
5.	Dr. Brusnyai Árpád	1924. 6. 27.	1958. 1. 19.	Budapest	kivégzés		Budapest, Új köztemető, 301-es parcella		tanár
6.	Csányi Ferenc Pál	1934. 1. 14.	1956. 11. 4.	Márx tér 9. (kórház)	fejlvés		D/II. VH emlékmű előtt	Väckisújfalu	honvéd
7.	Császár József	1929. 9. 29.	1957. 4. 12.	Győr, börtön	kivégzés		D/2p 1/23		gk. szerelő
8.	Dankó István	1934. 3. 22.	1956. 11. 4.	Szabadság tér 10.	fejlvés		D/II. VH emlékmű előtt	Simontornya	Hivatásos (HT) katonára HOGY A. 2007. 160. BANKÓ István
9.	Dubay Nándorné sz.: Réz Anna	1897. 7. 10.	1956. 11. 4.	Jókai út 10.	Ágyúlövedék okozta súlyos hasi sérülés (véitlen áldozat)		A/307	gyermekkórház ápolónő	
10.	Fischer József	1920. 8. 27.	1956. 11. 4.	Jókai M. út 12.	golyó általi ömlövés		D/6p 11/12		BM. r. szás
11.	Fischer József Gábor	1947. 1. 13.	1956. 11. 4.	Jókai M. út 12.	golyó általi fejlvés		D/6p 11/12		tanuló
12.	Fischer Józsefné sz.: Hudi Mária	1926. 4. 11.	1956. 11. 4.	Jókai M. út 12.	golyó általi fejlvés		D/6p 11/12		felsőiskolai
13.	Franciscs József	1935. 2. 26.	1956. 11. 4.	Veszprém, rádió bemérő állomás	haslövés		D/II. VH emlékmű előtt	Gersekarád	honvéd

1 Nines anyakönyvezve, halálát Füzfő gyártelepen kapott lövés okozta. Meghalt a Veszprémi kórházban a légítámadás alatt.

14.	Gutassi György	1934. 11. 4.	1956. 11. 4.	Jutasi laktanya	Mindkét combtöb- ves, herék roncsolá- sa, elvezetés	Jutasi út, Fertőlemlítő és labdarugópálya között	4995/1957.11.27/12.5. Honvédség	Miskolc	honvéd
15.	Haether Erik	1933. 10. 24.	1956. 11. 4.	Veszprém	hasilövés	D/II. VH emlékmű előtt	531/1957.1.21./1.28.	Budapest, Farkasrét	honvéd
16.	Hajdú Lajos	1930. 2. 11.	1956. 11. 4.	Szabadság tér 13.	hasilövés, mell-lövés, elvezetés	Keszthely			HT katona
17.	Horváth Antal	1918. 5. 5.	1956. 11. 5.	Bem u. 6.	hasilövés, elvezetés	Szombathely?			HT katona
18.	Horváth Erzsébet	1955. 6. 2.	1956. 11. 5.	Marx tér 9. (kórház)	koponyalövés (vé- tlen áldozat)	V. 21/64 8/33			
19.	Izsó József	1899. 4. 17.	1956. 11. 4.	Marx tér 9. (kórház)	hasilövés, magyár sértülés	Jeruzsálemhegy?			portás
20.	Keltai Géza	1911. 1. 24.	1956. 11. 4.	Szabadság tér	geppuskas általi teljes roncsolás (véten áldozat)	A/1481			főkönyvelő
21.	Kiss Lajos	1924. 4. 1.	1956. 11. 5.	Marx tér 9. (kórház)	Tüdőlövés (véten áldozat)	V. 7/D 3/3			pártmunkás
22.	Kozna (Kozma) János	1934. 10. 6.	1956. 11. 4.	Marx tér 9. (kórház)	fejlvés	D/II. VH emlékmű előtt	309/1957.1.11./	Felsőnyomás?	honvéd
23.	Kovács Ernő	1934. 3. 14.	1956. 11. 4.	Szabadság tér 1.	arc, fejlvés	D/II. VH emlékmű előtt	530/1957.1.21./1.28.	Méhkerék?	honvéd
24.	Laskovics László	1932. 11. 5.	1956. 11. 5.	Egyetem 'B' épület	testilövés (M. Gy. 431. oldal)	D/II. VH emlékmű előtt		Balatonszőlős	gkvezető
25.	Ludmann Sándor	?	1956. 11. 5.	Gyulafrátót	fejlvés	Gyulafrátót			honvéd
26.	Nagy László	1905. 7. 6.	1956. 11. 4.	Jókai M. utca	ágyúlövés által darabokra tépve	D/7p 2/8			ácsmester
27.	Németh József	1934. 11. 4.	1956. 11. 4.	Jutasi laktanya	combilövés, elvezetés	Jutasi út, Fertőlemlítő és labdarugópálya között	762/1957.1.31./2.7.	Sümege	honvéd
28.	Páger János	1929. 5. 26.	1956. 11. 5.	Tolbuhin utca (Vár)	sokszoros tüdőlövés, elvezetés	A/33			KISOSZ megyei titkárnő
29.	Peidl Nándor	1927. 5. 8.	1956. 11. 5.	Szabadság pusztja	hasilövés	Veszprémiájsz			fogatós
30.	Polák István	1934. 11. 4.	1956. 11. 4.	Marx tér 9. (kórház)	szem és fejlvés	D/II. VH emlékmű előtt	532/1987.1.21./1.28	Veresháza?	honvéd
31.	Reisinger Károly	1902. 11. 8.	1956. 11. 5.	Bajcsy Zs ú. sarok	golyó általi szív lövés (véten áldozat)	Jeruzsálemhegy?			s. munkás
32.	Rotter Károly	1935. 11. 1.	1956. 11. 4.	Dózsa Gy. út sarok	Ágyúlövedék találat, elvezetés	D/II. VH emlékmű előtt	1336/1957.2.27/3.7.	Tés	honvéd

33.	Sághó János	1933. 9. 8.	1956. 11. 4.	Veszprém Danuvia Pf 2900 Marx tér 9. (kórház)	fejlvés	Danuvia lakत्या	Győr	honvéd
34.	Scherman Elek	1933. 11. 4.	1956. 11. 4.	Mosonmagyaróvár	súlyos égési ártalom Lábtörés, elvérzés	D/II. VH emlékmű előtt A/2598	Szemenye?	honvéd főiskolai hallgató
35.	Szalai István	1936. 10. 26.	1956. 11. 4.	Veszprém	?	D/II. VH emlékmű előtt A/173	Dunaújváros	honvéd s. munkás
36.	Szentgáli József	1934. 9. 2.	1956. 11. 4.	Tolbuhin utca (Vár)	tüdőlövés, elvérzés	Jutasi út, Fertőlenítő és labdarúgópálya között A/740	Bocsátlapujtó?	honvéd
37.	Szalotta Béla	1921. 6. 14.	1956. 11. 5.	Jutasi lakत्या	haslövés			
38.	Úrbán László	1934. 2. 11.	1956. 11. 4.	Marx tér 9. (kórház)	urémia, zúzódások (kinzás)			bánya-főmérnök, Ajka-Csinger
39.	Varga Gusztáv	1919. 3. 24.	1957. 3. 26.					

Forrás: Veszprém, Halotti anyakönyv, 1956 és 1957.

VeML, XXIII, 667, 20. kötet

MÉSZÁROS 2001. (M. Gy.)

Összeállította: dr. Földesi Ferenc

ИМЕННОЙ СПИСОК возвращатных боевых потерь военнослужащих за период с 28 октября по 20 ноября 1950 г.

НАИМЕНОВАНИЕ ВОЕННОГО ЧИСТА / ПО ОБЪЕДИНЕНИЮ / КОМУ

81 гв. Воздушно-десантная дивизия (взросление части, составлен).

№ п/п	Фамилия, имя и отчество (401 сокращенно)	Возраст на момент зачисления	Полное наименование воинской части	Год рождения	Класс военной службы	Имя, дата рождения (или в какой области, республике, провинции, в какой армии)	Имя, дата рождения (или в какой области, республике, провинции, в какой армии)	Где и когда возвращен	Достоин адрес семьи (родственников, друзей, знакомых, или место жительства)	Кому возвращен (или место жительства)
1.	ПЕТУХОВ Александр Иванович	381 гв.	радиолокаторная часть десантного полка	1924 г.	1924 г.	1924 г.	1924 г.	1924 г.	село Давыдовское, Ивановской области	Ивановская область
2.	БЕЖЕНКО Николай Иванович	381 гв.	радиолокаторная часть десантного полка	1924 г.	1924 г.	1924 г.	1924 г.	1924 г.	село Давыдовское, Ивановской области	Ивановская область
3.	БРАТНИ Владимир Иванович	114 гв.	радиолокаторная часть десантного полка	1924 г.	1924 г.	1924 г.	1924 г.	1924 г.	село Давыдовское, Ивановской области	Ивановская область
4.	БАКЕНОВ Василий Иванович	114 гв.	стрелково-пулеметная часть десантного полка	1924 г.	1924 г.	1924 г.	1924 г.	1924 г.	село Давыдовское, Ивановской области	Ивановская область

Handwritten notes:
 - В 1950 г. переведен в 381 гв. десантный полк.
 - В 1950 г. переведен в 114 гв. десантный полк.
 - В 1950 г. переведен в 114 гв. десантный полк.

A 31. légideszant gárdahadosztály eredeti veszteség-nyilvántartásának 2. oldala. Az 1. fsz a budapesti, a 2-4. fsz. a veszprémi veszteség. Az okmány 8 oldalas.

3. számú melléklet

1956. 11. 4–5. között a város elfoglalásakor elesett szovjet katonák jegyzéke

(Az eredeti felírat: A lázadók elleni harcokban Veszprém városában elesett katonák temetési szertartásához készített vázlatos rajz.

Első temetési hely: Magyarország, repülőteri városrész, Veszprém, 5 km keletre, tömegsírban (Szentkirályszabadja).

(Первичное место захоронения Венгрия, Авиагородок г. Веспрем, 5 км востонее, братская могила) 1956. 11. 7.⁸²

S.sz.	Név	Szüll. idő/hely	Alakulat	Nemzetiség	Hatál. ideje	Foglalkozás
1.	Bazsenov V. I.	1934. Goreloe	114.	orosz	1956. 11. 4.	szakaszvezető
2.	Beljaev N. I.	1935. Barszanha	381.	orosz	1956. 11. 4.	harcos
3.	Boszenko N. P.	1936. Pjatkov Log	114.	orosz	1956. 11. 4.	harcos
4.	Bragin V. M.	1935. Tügda	114.	orosz	1956. 11. 4.	harcos
5.	Damlin A. D.	1936. Prudki	381	orosz	1956. 11. 4.	harcos
6.	Davletsin T. Z.	1934. Kucsalnaja	381	tatár	1956. 11. 5.	harcos
7.	Feszenko A. I.	1935. Szaevka	114	ukrán	1956. 11. 4.	harcos
8.	Gavrasvili T. I.	1934. Tbiliszi	381.	grúz	1956. 11. 4.	harcos
9.	Kajrelisz A. K.	1933. Rokiskisz	381	lett	1956. 11. 4.	harcos
10.	Korobov Sz. K.	1936. Lvov	114	orosz	1956. 11. 4.	harcos
11.	Kramarenko B. I.	1936. Novomirovka	114	ukrán	1956. 11. 4.	harcos
12.	Lipin V. U.	1936. Pamjáti	381	orosz	1956. 11. 4.	harcos
13.	Motvin I. M.	1934. Novopetrovskij	114	orosz	1956. 11. 4.	szakaszvezető
14.	Siskin E. F.	1936. Jevlasevo	114	orosz	1956. 11. 4.	harcos
15.	Stukin V. P.	1935. Ovszjanyikovo	381	orosz	1956. 11. 4.	harcos
16.	Szamojlenko A. E.	1936. Divizija	114	ukrán	1956. 11. 4.	harcos
17.	Szibiricssev Sz. R.	1934. Mihajlovka	114.	orosz	1956. 11. 4.	szakaszvezető
18.	Veszolov V. P.	1936. Buj	381.	orosz	1956. 11. 4.	harcos
19.	Zhüdenko V. V.	1936. Falinszkoe	114.	orosz	1956. 11. 4.	harcos
20.	Vojlanszkij I. L.	1936. Bogmanovka	114	orosz	1956. 11. 4.	harcos
21.	Zajdullin M.	1935. Gondür	381.	udmur	1956. 11. 4.	harcos
22.	Zaosinszkij B. V.	1934. Biela	114.	orosz	1956. 11. 4.	harcos
23.	Zavolodsenko N. I.	1936. Galac (Románia)	114.	orosz	1956. 11. 4.	harcos
24.	Nvikolenko V. M.	? Gorobevo	31.	orosz	1956. 11. 4.	százados (eltemetve: Munkács)
25.	Csernomorszenko V. R.	?	114.	orosz	1956. 11. ?	Egyéni sír, Szentkirályszabadja repülőter-főhadnagy, a Szovjetunió Hőse (eltemetve: Lvov)
26.	Zinukov M. Sz.	1924. Besszonovka	114.	orosz	1956. 11. 4.	

Rjábov gárda-vezetőrnagy, a 71203 alakulat parancsnoka, Szineokij gárda-vezető, törzsfőnök
114. = 114. légideszant gárdaheadosztály

4. számú melléklet
A megtörtént során a Magyar Néphadsereg állományába tartozó kivégzett, letöltendő vagy felfüggesztett börtönbüntetésre ítélt, veszprémi születésű, valamint veszprémi szolgálati helyű katonák adatai

S. sz	Név, Rendfokozat/ posztumusz rendfokozat	Születési adatok	Beosztás, alkulat, szolgálati hely	Büntetés
1.	Berta József örvezető/ őrnagy	Veszprém, 1934. Berta Julianna	sorkatona MN 1211, Várpalota	élelfogytiglani börtön, 10 év jogvesztés, lefokozás, teljes vagyonelkobzás, Halálbüntetés: 1958. január 2.
2.	Babos László honvéd	Szentgotthárd 1935. Peitl Anna	sorkatona MN 7093, Veszprém	1 év börtön, az 1959. évi 12. tvr. alapján nem kell letölttenie
3.	Bíró Zoltán főhadnagy/ alezredes	Szannoskér 1929. Gáspár Irén	főlelőadó Egyetemi Katonai Tanszék, Veszprém	2 év börtön, 1 év jogvesztés, lefokozás, ¼ vagyonelkobzás, Letöltve: 1 év börtön
4.	Dornány László százados/ alezredes	Berettyóújfalú 1930. Végő Erzsébet	hadosztály-rádióelőadó MN 2910, Veszprém	10 év börtön, 5 év jogvesztés, lefokozás, teljes vagyonelkobzás, Letöltve: 8 év börtön
5.	Éva Sándor hadnagy/ alezredes	Szattmárkörtő 1929. Szabó Anna	híradószakasz-parancsnok MN 2910, Veszprém	1 év börtön, 1 év jogvesztés, lefokozás, ¼ vagyonelkobzás
6.	Gyökér József honvéd	Bakonycserye 1935. Boros Julianna	sorkatona MN 4056, Veszprém	8 hónap börtön fegyvelmező zászlóaljban
7.	Huszár Károly honvéd	Mihályi 1935. Ács Margit	sorkatona MN 4056, Veszprém	8 hónap börtön fegyvelmező zászlóaljban
8.	Illyés Károly szakaszvezető	Gyula 1934. Pozsgai Teréz	sorkatona kulturifelelős MN 7093, Veszprém	1 év börtön, 1 év jogvesztés, lefokozás
9.	Kiss Gál Imre százados/ alezredes	Nagybajom 1922. Rippert Erzsébet	parancsnok MN 2900, Veszprém	10 év börtön, 5 év jogvesztés, lefokozás, teljes vagyonelkobzás, Letöltve: 5 év börtön
10.	Kiss László főhadnagy/ alezredes	Nagyfüged 1926. Juhász Gizella	ütegparancsnok MN 7093, Veszprém	10 év börtön, 8 év jogvesztés, lefokozás, ½ vagyonelkobzás, Letöltve: 7 év börtön
11.	Köblli István honvéd	Szőce 1935. Unger Anna	sorkatona MN 2900, Veszprém	8 hónap börtön

12.	Maczkó Miklós százados	Magy 1930. Pelle Anna	ezredtörzsfőnök MN 7093, Veszprém	3 év 6 hónap börtön, 2 év jogvesztés, lefokozás, 1/4 vagyonelkobzás, Letöltve: 2 év 6 hónap börtön
13.	Óra Lajos honvéd	Salkóveskút 1935. Balasics Gizella	sorkatona MN 7093, Veszprém	10 hónap börtön, fegyelmező zászlóaljban
14.	Perge Imre főhadnagy/ alezredes	Tiszacsépe 1929. Suszter Margit	zászlóaljparancsnok MN 7093, Veszprém	2 év börtön, 1 év jogvesztés, lefokozás, 1/4 vagyonelkobzás, Letöltve: 1 év börtön felüggesztve
15.	Róti Béla honvéd	Nemesrempehollós 1935. Kukorác Anna	sorkatona MN 7093, Veszprém	2 év börtön, 2 év jogvesztés, Letöltve: 1 év börtön, fegyelmező zászlóaljban
16.	Stál Ferenc honvéd	Veszprém 1935. Méhi Skolasztika	sorkatona nincs adat, Győr	1 év börtön, fegyelmező zászlóaljban

Forrás: HORVÁTH 2006. 669–711. o.

5. számú melléklet

Sebestülések 1956. november 4–5-én

A novemberi harcokban megsebesültek (majd felgyógyultak): 4-én 18 fő ismert és 3 fő ismeretlen magyar személy közülük 9 fő honvéd. 5-én 3 fő ismert magyar személy. Több visszaemlékező jegyezte meg, hogy az akkori Nagyposta épületében, valamint a Püspöki Palota pincéjében (a legnagyobb harcok helyszínei mellett) több sebesültet kezeltek.

A sebesültek ápolásában, gyógyításában részt vett: dr. Csertán János, dr. Szabados György, dr. H. Gy., dr. Penkov Iván, dr. Varga Gyula, dr. Jámbor János, dr. Kungli József, dr. Szántó András, dr. Király Ferenc

Fsz	Név (ha ismert)	Sebestülés			MÉSZÁROS 2001.,/oldal
		ideje/helyszíne	jellege	helye	
1.	Bagi József	11.04./Megyei Kiegészítő Psa. előtt	lövés	Felsőtest (mellkas) tüdő	324, 363
2.	Bartha Gábor	11.05./Megyei Tanács épülete	gránátrobbanás	alsó végtagok	378
3.	Czifra László hv	11.04./Jutasi laktanya	lövés	felső végtag	314
4.	Csókmei Sándor hv	11.04./Jutasi laktanya	lövés	felső végtag	313
5.	Debrecenti László	11.04./Nagyposta pince	szuronyszúrás	felsőtest (hát)	331
6.	Ender János	11.04./Vár	szilánk	alsó végtag	335
7.	Flinta Péter hv	11.04./Jutasi laktanya	lövés	alsó végtag	314
8.	Garai János	11.04./Patak tér	lövés	felsőtest (váll)	329
9.	Horváth Józsefné (Horváth Erzsébet anyja)	11.05./Felszabadulás út, Úrház	repsz	?	376
10.	Ismeretlen hv	11.04./Jutasi laktanya	lövés	?	313
11.	Konrád Ferenc	11.04./Vár	lövés	?	338
12.	Meks Pál hv	11.04./Jutasi laktanya	szilánk	felső végtag	314
13.	Nagy János	11.04./Iókai utca	légnyomás	felsőtest	338
14.	Örmester	11.04./Jutasi laktanya	lövés	?	313
15.	Pásztor Antal	11.04./Vár	lövés	felső test (váll)	338

16.	Sok sebesült	11.05./Püspöki Palota pincéjében				362
17.	Solymár Károly	11.04./Vár	lövés	alsó végtag		339
18.	Stumphauser Éva	11.04./vár alatt	szilánk			342
19.	Szabó János örv	11.04./lokátoráll	lövés	alsó végtag		307
20.	Tóth Károly	11.04./Kapuváry-ház	szilánk	alsó végtag		327
21.	Tóth Ubul	11.04./Kórház előtt	lövés	felsőtest (váll)		324
22.	Több magyar és szovjet sebesült	11.04./Postaépületben Sebesültellátó hely				331
23.	Törzsörmeister	11.04./Jutasi laktanya	lövés	?		313
24.	Vándor József	11.05./Szabadság tér, párház	lövés	felsőtest (nyak)		378
25.	Varga József hv	11.04./lokátoráll.	lövés	végtagok, hasfal		307

Forrás: MÉSZÁROS 2001.

A megszálló szovjet csapatoknál is sok sebesült volt. November 4-én a Danuvia laktanyánál és a szabadságpusztai harcoknál „baráti tűzben” megsebesült – a feljegyzések szerint – 20 szovjet katona. Egy visszaemlékező szerint ekkor meghalt Monor Filip főhadnagy, és egy ismeretlen tiszti. (MÉSZÁROS 2001. 309.) Megjegyzendő, hogy nem szerepelnek az orosz veszteségkimutatásban. A Jutasi laktanyánál megsebesült egy orosz örmeister (MÉSZÁROS 2001. 314.). Rajtuk kívül sok sebesültől tesztek említést, akiket a Nagyposta épületében gyűjtöttek össze.

**Veszprém megszállásának főbb mozzanatai
1956. november 4–5.**

1. számú melléklet
Földesi F.: Szovjet okkupáció Veszprémben c.
tanulmányhoz
Szerk.: Földesi Ferenc
Forrás: Mészáros 2001.

